

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 295-344, February 2012

KEMAL TAHİR'İN TÜRK VE DÜNYA EDEBİYATINA BAKIŞI

KEMAL TAHİR'S VIEW OF TURKISH AND WORLD LITERATURE

Dr. Nuran ÖZLÜK

Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Abstract

In this study we tried to introduce Kemal Tahir's, who is one of the leading socialist realist writers of the Turkish literature, feelings and thoughts of Turkish and world literature artists and to determine the relationships between the periods written or referred to and artists taken place in his corpus which is consist of novels, short stories and articles.

Key Words: Kemal Tahir, socialist realism, socialism, Turkish literature, world literature.

Özet

Bu çalışma ile düşünce sistemi, kişiliği ve eserleri ile adından söz ettiren, Türk edebiyatı tarihinin önde gelen toplumcu gerçekçi yazarlarından Kemal Tahir'in roman, hikâye ve düz yazılarından oluşan külliyatında yer verdiği Türk ve dünya edebiyatçıları ve/veya eserleri hakkındaki duygu ve düşünceleri, eserlerin yazıldıkları/yansıtıkları ya da gönderme yapılan dönemler ile edebiyatçıları arasındaki ilişki tespit edilerek Kemal Tahir'in çizdiği yerli ve yabancı aydın portesi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, toplumcu gerçekçilik, sosyalizm, Türk edebiyatı, dünya edebiyatı.

Şiirleri, tercümeleleri ve bu tercümelelerden mülhem eserleri dışında, hayatta iken ve ölümünden sonra neşredilenler dahil 19 roman, 4 hikâye kitabı, 15 kitap teşkil edecek Notlar'ı havi yazı kaleme alan, hakkında çeşitli tartışmalar, mukayeseler yapılan Kemal Tahir, Türk edebitâtı tarihinde özellikle romancı kimliği ile ön plana çıkmıştır.

Kemal Tahir, döneminin aydını olarak çeşitli konulardaki fikirlerini hem edebî hem de fikrî eserlerinde ortaya koymuş, bunu yaparken bazı unsurlara da başvurmuştur. Mezkûr konulardan biri olan ve çalışmamızın esasını teşkil eden unsur ise Kemal Tahir'in gerek döneminin gerekse önceki devirlerin yazar ve şairlerine eserlerinde yer vermesi, onlar hakkındaki kanaatlerini bildirmesidir.

Kemal Tahir, adını duyurmaya başladığı ilk günden itibaren zaman içinde düşünce sistemindeki değişikliklerini eserlerine yansıtmış, bir eserinde müspet fikir beyan ederken bir başka eserinde söz konusu düşüncesinde menfi bir tavır seğilemiştir. Bu sebeple Kemal Tahir'in geçirdiği fikrî değişim sürecinden kısaca bahsetmekte fayda var.

“Çevre ve insan münasebetlerinde en güzel etkileşim örneği Kemal Tahir”¹in içinde bulunduğu ilk entelektüel grup Turancılar, ilk fikrî dostları Necdet Sancar, Arif Nihat Asya, Atsız, Mükrimin Halil Yinanç'tır. Kemal Tahir, bu dönemden söz açıldığında “Atsız'dan ve Mükrimin'den çok yararlandım. Onlar bana tarihin nasıl okuması gerektiğini öğrettiler.”² demiştir.

Galatasaray Lisesinde okurken Ahmet Haşim'e hayran olan Kemal Tahir, “başkasından farklı olabilmek”, “güç işe koşulmak”³ temayülü ile şiirler yazmaya başlar. Galatasaray'dan öğrenimini tamamlamadan ayrılan Kemal Tahir, hayatını kazanmak amacıyla avukat kâtipliği, ambar musahipliği, gazetecilik yapar. Şiirle uğraşan Kemal Tahir, değer yargılarına ters düşse de Nâzım Hikmet'in şiirlerini beğenir. Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce), Nâzım Hikmet ve Kerim Sadi ile tanıştıktan sonra çevresi yavaş yavaş değişen Kemal Tahir'in o dönemdeki Marksistiği “bir şair coşkunluğundan başka bir şey değil”⁴se de “komünistlik suçundan”⁵ 15 yıl hapse mahkûm edilir. Marksizmle ilgili okumalar yaparak fikir dünyasını yeniden inşa etmeye başlayan Kemal Tahir, tarihsel materyalizmi benimseyerek Türk ve dünya tarihi hakkında pekçok eser okur. Naci Sadullah'ın Çorum Cezaevi'nde yatan Kemal Tahir'e gönderdiği Fransızca bir kitap ise yazarın Marksizm üzerindeki düşüncelerini güçlendirir. Kemal Tahir, 13 yıl kaldığı cezaevlerinde sürekli okuyup yazarak fikrî anlamda gelişme sürecini netleştirir. 1960'a kadar sosyalist muhit tarafından tutulan, benimsenen Kemal Tahir, 27 Mayıs İhtilali'ne karşı tutumu, sonrasında Fethi Naci ile yaşadığı polemikler ve nihayetinde *Devlet Ana* romanı ile “Osmanlıcı”, “gerici”, *Kurt Kanunu*'ndan sonra “Atatürk düşmanı” olarak nitelendirilir ve sosyalist çevreden dışlanır. Zaten rahatsız olan Kemal Tahir, yine bu mevzularda tartışma yaşadığı gecenin sabah 05.30'unda vefat eder (21 Nisan 1973).

Kemal Tahir, görüşlerini desteklemek, atmosfer yaratmak, anlatıma zenginlik ve derinlik kazandırmak amacıyla bazı yazarlara, şairlere roman ve hikâyelerinde yer vererek bir bakıma roman metodolojisinde “montaj” olarak adlandırılan tekniğe başvurmuştur. Çalışmalarında yerli ve yabancı pekçok edebiyatçının isminden, eserinden faydalanan Kemal Tahir, bazen bu imzaları açıkça zikretmiş, bazen birtakım unvanlarla gönderme yapmış bazen de yalnızca şiirlerin birkaç dizesine yer vermiştir. Kemal Tahir, gazetecilikle iştigal eylediğinden bilhassa romanlarında gazete ve gazetecilerle ilgili pekçok yorum yaparak

¹ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, 2. bs., Emre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13.

² *Age*

³ *Age*, s. 14.

⁴ *Age*, s. 16.

⁵ *Age*

düşüncelerini beyan etmiş, eserlerin yazıldıkları dönemin gazetecilik anlayışını gözler önüne sermiştir. Bu sebeple ayrı bir inceleme ile ele alınabilecek bir konu olan gazete muharrirliği ile ön plana çıkan isimlere bu çalışmada yer verilmemiştir. Aynı şekilde Kemal Tahir'in roman ve hikâyelerinde halk edebiyatının anonim halk şiiri türlerinden türkü, koşma, mâni, tekke edebiyatı nevelerinden ilahi, halk hikâyeleri, masallar vb., divan edebiyatı numunlerinden şarkılar da bir başka çalışmaya konu olacak kadar çok olduğundan çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Kemal Tahir, eserlerinde konuya uygun düşen durumlarda çeşitli şair ve yazarlara yer verirken bazen düşüncelerini bazen kişilikleri bazen eserleri içeren yorumlar da yapar. Ele alacağımız söz konusu isimlerden ilki Süleyman Çelebi'dir.

Süleyman Çelebi

Kemal Tahir'in birçok romanı otobiyografik özellik taşır. Bu romanlardan biri, Kemal Tahir'in ölümünden bir sene sonra, 1974 yılında neşredilen, 1942-1944 yılları arasında Malatya hapisanesindeki notlarından meydana gelen *Karılar Koğuşu*'dur. Romanda Kemal Tahir'i yansıtan kahraman İstanbullu/Murat'tır. Hapishanede Tözey, nam-ı diğer Edibe Oynak'ın ölen Karı Gardiyanı Ayşe Ana'nın ruhuna okuttuğu *Mevlit* sükûnet içerisinde, başlar öne eğik şekilde dinlenir. Yazar, İstanbullu/Murat'ın şahsında Süleyman Çelebi'yi ve Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*'ını da değerlendirdiği bu olay vasıtasıyla dinî inanış/ananelere mistik bakış açısına karşı materyalist dünya görüşü ile açıklık getirir:

“İstanbul için, asırlardan beri birtakım insanları bugünkü gibi bir araya toplayan, hemen hemen aynı ümitsizlik içinde böyle yere baktıran Süleyman Çelebi şakaya gelmez bir şairdi. Bilhassa, kitabın ‘Merhaba’ diye başlayıp ‘Merhaba’ diye biten kısacık parçasını pek seviyordu. Fakat hikâyeye edilen şeylere, uzun ömürlü Şair Süleyman Çelebi'ye, sevdiği ‘Merhaba’ kısmına hemen *Sinekli Bakkal*'ın kız mevlitçisine rağmen tahammül edilir gibi değildi. ‘Evvla inanıp sonra iman edeceksin.’ sözünün sebebini, böyle mistik inanmaların düşünmekle hiçbir alakası olmadığını her *Mevlit* dinleyişinde bir daha anlıyordu. Okumuş adamlar, mesela Şeyh Kâzım Efendi, bu Rıza Bey kendi kendileriyle alay etmiyorlar da bunlar hakikaten inanıyorlarsa düşünmeden ölesiye korkacak kadar zihnî tembelliğe uğramış -daha doğrusu bir çeşit erken bunamaya tutulmuş- biçarelerdi. Yoksa Peygamber'in doğum parçasında, hava üzre bir döşek döşendiğini, bu döşeği döşeyen meleğin adının da Sündüs olduğunu söyleyen kısma, Süleyman Çelebi'nin hatırı için dahi eyvallah etmek imkânsızdı.

‘Mucizat’ bahsinde ileri sürülenler de kolay inanılır şeyler değildi. ‘Evvla ol mübarek cisminin (yani resminin) gölgesi yere düşmezdi.’ dedikten sonra filhakika Süleyman Çelebi merhum bunu şöylece, ‘Nur idi baştan ayağa gövdesi/Nur ayandır nurun olmaz gölgesi.’ diyerek fennen izah ediyordu da gene ‘Amenna’ demek zordu. Hele Peygamber'in anası olmanın ne müşkül bir marifet olduğu meydandaydı. Kadın o hengâmede canıyla uğraşırken bir acayip Nur doğuruyor ki güneş pervanesi dense sezadır. Ortalığa üç âlem dikiliyor. İkişi mağrip ve meşrikte, biri Kâbe'nin damında... Duvar yarıyor, üç huri içeri giriyor, başlıyor doğacak yavruyu meth ü senaya... Bereket versin, bu kargaşalıkta pek ziyade susayan hamileye soğuk ve tatlı bir şerbet veriyorlar ve nihayet bir ak kuş kanadıyla arkasını sıvıyor, doğum vaki oluyor. Amine Hatun'un bu sırada aklı başından gitmiştir. Neden sonra bir etrafına bakıyor ki doğurduğu çocuk meydanda yok. ‘Aman huriler mi götürdü?’ demeye kalmadan, daha beter

bir manzarayla karşılaşılıyor. Yeni doğmuş ciğer paresi Kâbe'ye karşı secdeye varmış, ümmeti için niyaz ediyor.”⁶

Fuzuli

Çorum Cezaevi'nde kaleme alınan, yazarın ölümünden sonra yayımlanan, eserin sonundaki tarihten 1946 yılında tamamlandığı anlaşılan ve biyografik roman niteliğinde olan *Bir Mülkiyet Kalesi*'nde Kemal Tahir anlatmaya anne ve babasının evlenmeden önceki hayatlarından başlar. Romanda yazarın Nuriye olarak bilinen ancak nüfus cüzdanında Hubser olan annesi Canseza, babası Tahrir Efendi, Mahir Efendi; Murat ise Kemal Tahir olarak isimlendirilmiştir.

Romanın Millî Mücadele Döneminin aktarıldığı bölümünde Yüzbaşı Vahit gözlerini kaybetmesine rağmen hasta yatağında on yedi yaşında iken severek ezberlediği şiiri hatırlamaya çalışır: “Gamından derde düştüm kılmadın tedbir-i dermanım/Ne dersin rüzgârım, böyle mi geçsin güzel canım/Gözüm, canım, efendim, sevdiğim, devletli sultanım...” Eminim ki Fuzuli'nin bu meşhur murabba bu kıtayla başlıyordu. Birinci mısraı bulamıyorum. Deli olacağım... ‘Sizde âdet bu mudur böyle mi olur yârlık’, diye bir mısra daha aklımda... Lakin gazelde miydi, yoksa terci-i bentte mi, aklıma gelmiyor.”⁷ Mahir Efendi'nin Fuzuli'yi tanımamasına da çok kızan Yüzbaşı Vahit, yine Fuzuli'den iki kıta daha hatırlar: “Kimdir ki gamından nale vü zar etmez/Derdin sana nale ile ızhar etmez/Feryadına hiç kimsenin yetmezsin/Feryat ki feryat sana kâr etmez”, “Müjgânım ey şem-i güher bâr etme/Pinhanda gamı âleme ızhar etme/Aşk ehline zulümdür vefa eylememek/Zinhar bu zulmü etme, zinhar etme”⁸

Karılar Koşuşu'nda yazar, Murat'a bir iç monolog vasıtasıyla hem Fuzuli hem de lisan-gaye hakkındaki düşüncelerini ifade etme imkânı sağlar. Murat, Sadi ve Lafontaine'in hangi unsurlarla kimlere etki ettiğini söyledikten sonra sözü yerli edebiyata getirir: “Bizim Osmanlılar neden Sadi gibi bir adam yetiştirememişler? Divan edebiyatını, tezkireleri, Evliya Çelebi'yi, Cevdet Paşa'ya kadar parça parça düşündü. Sadi Acemcenin en güzel numunesini vermek iddiasında... Peki ama, Fuzuli, Nedim, neyi vereceklerdi? Arapça mı, Acemce mi, Türkçe mi? Bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkarmak kolay ama, üstat, cihangir bir insan çıkarmak zor, anlaşılabilir... Terim ile siyamal rezaletini biz bugün bu sebepten çekiyoruz... Milletleri lisan adam edemiyordu. Bir tarafla insanı hayrete düşürecek kadar incelmış Arapça, her tarafla lüzumundan fazla yaşayan Almanca işte meydanda... Herhâlde marifet meramını anlatmakta değildi. Anlaşılabilecek, işe yarar bir meramı olmaktadır.”⁹

Kemal Tahir'in ölümünde sonra neşredilen üçüncü hikâye kitabı “Üstadın Ölümü”nde yer alan “Bir Yaz Hikâyesi”nde Fuzuli'nin *Leyla ile Mecnun*'u farklı bir amaçla esere dahil edilir. Yazarın diğer eserlerinde sık sık karşımıza çıkan Anadolu'da okunması popüler olan *Kerem ile Aslı*, *Ferhat ile Şirin*, *Leyla ile Mecnun* halk hikâyesi unsurları içinde değerlendirileceğinden konumuz dışında kalsa da Fuzuli alt başlığı altında ele aldığımız mezkûr hikâyedeki *Leyla ile Mecnun*, bir bakıma yazarın kendisini eleştirenlere cevabı mahiyetindedir.

Ömründe İstanbul'dan uzaklaşmamış, zengin bir ailenin, biricik, şımarık kızı Perihan, bir “köylü romanı” yazar, babasının ahbablarından ihtiyar bir muharririn: “Çok güzel kızım. Fakat realist değil. Köylü romanı yazmak için köye gitmek, orada yaşamak lazımdır.” demesi üzerine Perihan, başlayan yaz mevsimini değerlendirir ve dayısının İçerenköy'deki köşküne

⁶ Kemal Tahir, *Karılar Koşuşu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 166-167.

⁷ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 428.

⁸ *Age*, s. 433.

⁹ Kemal Tahir, *Karılar Koşuşu*, s. 367.

yerleşir. “İşte adı üstünde İçerenköy de bir köydür. Burada hem saf köylü kızlarını, hem de babayiğit köy delikanlılarını bulurum.” diyen Perihan orayı gerçek bir köy gibi görür ama etrafta öyle köy romanına girecek bir köylü bulamaz. Yengesi de köylülerin nerede olduğunu bilmez. Kışın odun arabası gelen yolları göstererek eliyle meçhul bir ciheti işaret eder. Perihan, Ahmet’le tanışmaya kadar küçük, spor otomobiliyle köylüleri arar. Ahmet’e rastlayınca mutlu olur. Ahmet’le konuşurken ona: “*Leyla ile Mecnun*’u okumadın mı? Hani köylüler okumuş?” Ahmet okumadığını, okuması yazması o kadar kuvvetli olmadığını söyleyince Perihan: “Bak ben ne yapacağım Ahmet, o hani *Leyla ile Mecnun* gibi bir kitap yazacağım. O kitapta ben Leyla olacağım, sen de Mecnun”¹⁰ der.

Perihan’ın eleştirildiği gibi Kemal Tahir’in de köyde yaşamadığı hâlde köy romanı yazması tenkit konusu olur. Kemal Tahir, bir mülakatta kendisine yöneltilen: “Köyde yaşamadığınız hâlde, köyü bilmediğiniz için köy romanı yazmanızı yadırgayanlar var, ne dersiniz?” sorusuna müsveddelerinde birkaç cevap verir: “Köyü anlayıp anlatmayı gözlerinde çok büyütüyorlar, bunun bir romancı için de çok zor, hatta başarılmaz bir iş sanıyorlar, derim. Romancı olmayanlar, memleket hakkında genel bilgilere sahip bulunmayanlar, özel aratırmalara girişemeyenler, bunları romana yarar biçimde yeniden manalandıramayanlar için.”¹¹ “Köylüyü tanımak için, köyde doğup köyde yaşamak mutlaka lazımdır, sözü ciddi değil. Köylü romanı yazmak için sahiden romancı olmak, kültürlü olmak, memleket ve dünya hakkında genel bilgi sahibi olmak, bu bilgiyi özel manalarla yeniden değerlendirmek gücünü elde ettikten sonra köylüyü tanımak lazımdır, demeli. Yoksa, bir romancı ancak içinde doğup yaşadığı çevreyi, insanları yazabilir, başka yerleri, başka insanları yazamaz, anlamına varırız ki bu, sahici romancının asıl gücünü inkâr etmek olur. Zaten o zaman romanın yerini de edebiyat tarihlerinde yazılmış hatıralar tutardı.”¹²

Kemal Tahir, Ziya İlhan’a yazdığı bir mektubunda Fuzuli ile Baudelaire arasında mukayese yapar ve Fuzuli’nin *Şikâyetnamesi*’deki bir beyte atıfta bulunur: “Biz Baudelaire’i Fransız içtimai hayatının müthiş buhranlar geçirmekte olduğu bir devre tekabül ettiği için ibretle okumalıyız. Biz Fuzuli’yi adım adım inhitata giden bir devrin ümitsizliğini anlatıp tespit etmiş bir bedbaht diye mütalaa etmeliyiz. Artık bugün biliyoruz ki, selamı rüşvet diye almayanlara yapılacak iş herhâlde vali paşaya şikâyetten ibaret değildir.

Binaenaleyh eski hükümler, eski kıymetler, eski ölçüler ancak bize eski hayattan birer pencere açabildikleri kadar kıymetlidir. Onlara uymaya çalıştığımız zaman poesie pure (saf şiir) yahut da sanat sanat içindir kepezeliğine kadar düşeriz. Allah dostları saklayıp düşmanlara nasip etsin âmin (!)”¹³

Kemal Tahir, bir başka yazısında yine şairin aynı mısrama değinir: “Kocaman *Fuzuli Divanı*’nda bu divanı tarayanlar, aşk üzerine hasetten ziyade zekâ ile, falcılık zekâsıyla söylenilmiş birkaç uydurma beyitten başka bir şey bulamazlar. Orada biricik akıllı söz: Nesrindeki: Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar, sözü yazılan bürokrasi tenkididir.”¹⁴

Nedim

¹⁰ Kemal Tahir, “Bir Yaz Hikâyesi”, *Üstadın Ölümü*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s. 108.

¹¹ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 12.

¹² *Age*, s. 18.

¹³ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan’a Mektuplar*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s. 215.

¹⁴ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 53-54.

Karılar Koğuşu'nda Fuzuli ile Nedim'i bir arada ele alan Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'nda Nedim'i ve devrini, Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nin şartlarıyla mukayese eder. *Esir Şehrin İnsanları*'nda Kâmil Bey, Galatasaray'daki sınıf arkadaşlarından İhsan'ın Kuva-yı Milliyeci olduğu gerekçesiyle hapse atıldığını ve eşi Nedime Nanım'ın *Karadayı* adlı gazeteyi çıkarmaya devam edebilmek için İhsan'dan imtiyaz hakkını aldığını öğrenir ve İhsan'la görüştüktan sonra Nedime Hanım'a yardım etmeye karar verir. Bu olay, hatıramıza M. Zekeriya-Sabiha Sertel'i ve neşrettikleri *Büyük Mecmua*'yı getirmektedir. 6 Mart 1919-25 Kânunuevvel 1919 tarihleri arasında yayımlanan *Büyük Mecmua*'nın yazarları İzmir'in işgali üzerine bir kurtuluş hareketinin gereği olarak toplanarak bir dernek kurmayı gündeme getirmeleri üzerine Abdullah Cevdet tarafından ihbar edilirler ve M. Zekeriya tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne götürülür.¹⁵ M. Zekeriya'nın tutuklanması üzerine yayımlanması tehlikeye giren mecmua, Sabiha Zekeriya'nın hapisanedeki eşinden imtiyazı devralmasıyla intişarına devam eder. Yıllar sonra 1930'da yine Sabiha-M. Zekeriya Sertel'in neşredeceği *Resimli Ay* isimli mecmuada Nâzım Hikmet'in yazıları olay yaratacaktır.

Esir Şehrin İnsanları adlı romanın kahramanı Kâmil, yaşlı sandalcıya sigara uzatır, sandalcı içmediği için reddeder. Yaşanan yiyecek sıkıntısı sebebiyle Kâmil'in aklına: "Neyleyim? Yiyecek bir şey bulamadıktan sonra..." cümlesi gelir. Kâmil, sandalın yol alışı sırasında telaşsız inip çıkan kürekler, sandalın kuvvete boyun eğmiş, genç bir kadın gibi oynak ama istekli oluşunu düşünür ve aşağıda kendi başlığı altında ele alacağımız Yahya Kemal Beyatlı'nın bir beytini bitirmeden Nedim'in gazelinde yine yarım bırakacağı "Eyvah şu üç çifte kayık aldı kararım/Şarkı okuyup..." beytini okur ve düşünür:

"Acaba, Nedim devrinde insanların arkadaşlarını tutuklamazlar mıymış? Kocası mahpusta olan gebe Nedime yengeler galiba tehlikeye düşmemişler... Şair Nedim Efendi'ye gelince, bir ihtilalde, damdan dama atlarken düşüp öldüğü ileri sürülür. Şair ne demiş: 'Aç midelerden doğar nurtopu gibi ihtilaller!' Öyleyse, tek bir lale soğanının bir altına satıldığı devirlerde de açlar varmış. Hem de nasıl açlar? Lale Devrini Nedim Efendi'nin başına geçirecek kadar kalabalık açlar sürüsü... Çek bakalım ihtiyar! Devirler birbirine benziyorsa suç kimin?"¹⁶

Aynı romanda şiire ilgi duyan Hayret Bey, Murat'ın şair yönünü bilir ve onu sınamak ister. Murat, Hayret Bey'in okuduğu "Mâlumdur benim sühanım mahlas istemez/Fark eyler şehrimizin nüktedanı"¹⁷ beytinin Nedim'e ait olduğunu söyler. Ayrıca Hayret Bey'in yazıhanesinde bulunan divanlardan biri de Nedim'e aittir.¹⁸

Kemal Tahir, Fuzuli'den bahsettiği yazının devamında Nedim'i de ele alır: "Nitekim Nedim'in bugün yüzde doksan dokuz bize bir şey söylememesini şiir telâkkisinden ziyade, Patrona Halil'den bilmeli. Nedim'in yaşadığı devirle bu devri tayin eden insan gruplarıyla münasebetini, Damat İbrahim Paşa ile Patrona Halil son hükme bağlamışlardır."¹⁹

Notlarındaki "Okuyucularla Bir Dertleşme!" başlıklı yazısında genelde her milletin özelde her sınıfın kendine mahsus bir şiiri olduğunu bu sebeple her zümrenin şiddetle beğendiği bir şiir tarzı, üslup şekli ve muhtevasının bir başka zümreye hiçbir şey söylemediğini, manasız ve tesirsiz geldiğini ifade eden Kemal Tahir verdiği örnekte aşağıda ele alacağımız şairlerle birlikte ismini zikrettiği Nedim'i şiirinde sosyal konulara yer vermemesi, sefahat hayatını işlemesi bakımından eleştirir: "Bir misal: Orha Veli'yi sevenlerle Yahya Kemal'i sevenler, Fikret'i sevenlerle Mehmet Akif'i beğenenler ayrı ayrı zümrelere

¹⁵ Yıldız Sertel, *Babam Gazeteci Zekeriya Sertel: Susmayan Adam*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002, s. 63.

¹⁶ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, (Haz.: Ahmet Öz), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 278.

¹⁷ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, 3. bs., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 177.

¹⁸ *Age*, s. 285.

¹⁹ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 53-54.

mensupturlar. Nitekim Osmanlı devrinde, halk şiirini tutup yaşatanlarla bunu gayet kaba bulup asıl şiiri divan edebiyatında zannedenler ayrı ayrı zümrelerdi.

Halk edebiyatında zaman zaman fikra destanlarına, esnaf destanlarına rastlasığımız hâlde Şair Nedim Efendi, İstanbul'un kendi devrindeki hünerli esnaflarından bir kelimeyle olsun bahsetmemiş, gerek şarkılarında, gerek gazel ve medhiyelerinde, gerekse mersiyelerinde hatta rubailerinde, onların yaşadıklarından habersiz görünmüştür. Sebep: Çünkü üst kademelerde yaşayan allame zümreye hitap ediyor, onların şairliğini yapıyordu. Bu suretle esnaf ve köylü zümreleriyle idareci ve hazır yiyici zümrelerin ayrı şiiri, ayrı şarkıları, yani ayrı kederleri ve ayrı sevinçleri vardı.”²⁰

Namık Kemal

Karılar Koğuşu'nun başkahramanı Gazeteci Murat, Kemal Tahir'in o dönemdeki hayatını ve fikirlerini yansıtır. Yazar, yönetimi/sistemi eleştirenlerin sonunun sürgün/cezaevi olduğunu vurgulamak amacıyla bagardıyanla Murat arasında geçen bir diyalogda Namık Kemal'e yer verir:

— ... Hepimiz burada millet uğruna çarpıştık. Her zaman olduğu gibi tabii siz kendi milletiniz için, ben de kendi milletim için...

— İki millet mi? Hepimiz aynı millettiniz... Türk'üz...

— İki millet olmasa, zât-ı âliniz silah elde benim hürriyetimi bekler misiniz? Ben kaçıp hürriyete kavuşmak istiyorum, siz beni öldürmek bahasına buna mâni olmaya çalışıyorsunuz.

— Biz burada sizi ayrı millettiniz için beklemiyoruz. Suç işlemişsiniz...

— Suç işlemişiz. Namık Kemal'i Magosa'ya götüren Abdülhamit zaptiyeleri de, vallaha böyle söylemişlerdir. Şimdi mektepte çocuklara, ama, bu hikâye elbette Abdülhamit'in düşündüğü ve inandığı gibi okutulmuyor.”²¹

Kemal Tahir, Namık Kemal'in eserlerinden *Hürriyet Kasidesi* ve *Vatan Manzumesi*'ni de çeşitli sebeplerden dolayı bahis mevzuu etmiştir.

Karılar Koğuşu'nda Murat, yukarıda da belirttiğimiz gibi “Bizim Osmanlılar neden Sadi gibi bir adam yetiştirememişler?” diye düşünürken “Bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkarmak kolay ama, üstat, cihangir bir insan çıkarmak zor, anlaşılın...” diyerek Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ne gönderme yapar.

Yine aynı mısra bu sefer farklı bir amaçla kullanılır. Millî Mücadele yıllarının anlatıldığı *Yorgun Savaşçı*'da Doktor Münif, İttihatçı Küçük Efendi (Kara Kemal)'nin direnme gücünü Namık Kemal'in: “Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten...”²² mısraı ile över.

Hürriyet Kasidesi'nin bir başka mısraına başvuru bir diğer roman *Kurt Kanunu*'dur. İzmir Suikastı'na adı karıştığı için saklanan İttihatçı Kara Kemal'i kısa zamanda yakalayabilmek adına “İttihatçıların en yaman fedailerinden” Memetçe'nin İzmir'den İstanbul'a geldiğini duyan Kara Kemal, okuduğu bir mısra ile dava arkadaşının kendisine

²⁰ Age, s. 197-198.

²¹ Kemal Tahir, *Karılar Koğuşu*, s. 247.

²² Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, (Haz.: Sevengül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 122.

ihamet etmeyeceğini söyler: “Benim bildiğim Memetçe, ‘Köpektir zevk alan sayyâd-ı biinsafa hizmetten’ dedirmez kendine...”²³

Kemal Tahir, İttihatçı kimliğine rağmen kendi politikalarını eleştiren ancak yeni yönetimde de bazı olumsuzluklar gören Kara Kemal'in kaldığı konakta bulunan şehzadenin kitaplığı ile Namık Kemal'in üslubu ve ideolojisi arasında ilişki kurar: Kitaplıkta bazı yabancı ve yerli eserlerin külliyatları varken Namık Kemal'in tek bir eseri yoktur.²⁴

Çorum Cezaevi'nde yazılan, kitabın sonundaki tarihten 1949 yılında tamamlandığı anlaşılan ve Kemal Tahir'in ölümünden sonra neşredilen bir diğer roman *Hür Şehrin İnsanları*'dir. Pekçok özelliği ile Kemal Tahir'in gençliğinin Murat karakteri ile yansıtıldığı romanda kahramanlar zaman zaman bir araya geldiklerinde şiirler okurlar ve bu şiirlerin şairleri üzerine konuşurlar. Mezkûr meclislerden birinde Murat, Ertuğrul Hikmet'ten hicivleriyle meşhur Şair Eşref'in, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ne cevabını okumasını söyler.²⁵

Rahmet Yolları Kesti'de ise Anadolu'da Namık Kemal'in ne kadar popüler olduğu gösterilir. İstidacı Bilal Efendi, Uzun İbrahim Efendi'nin umum dağlara eşkiya olması kıssasını dinlemeye bayılır. Eskilerden konuşmaya devam edilmesi için “Şair Namık Kemal ne buyurmuş: ‘Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer’ buyurmuş...”²⁶ diyerek çok bilinen, atalar sözü hâline gelen bu mısraı Namık Kemal'e mal eder.

Esir Şehrin Mahpusu'nda geçmişinden bahseden İttihatçı Nuh Bey, arkadaşlarıyla Paris'te basılan ve hükümetin zaaflarından bahseden *Meşveret* gazetesini, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın şiirlerini okuduklarını söyler.²⁷

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayımlanan ikinci hikâye kitabı *Zehra'nın Defteri*'ndeki aynı adlı öyküde Namık Kemal'in bir manzumesi odanın tasvirinde karşımıza çıkar. Hikâyenin kahramanı Zehra, 20 yaşındaki Osman'ın hasta yattığı odaya girdiğinde duvarda Namık Kemal'in *Vatan Manzumesi*'nin büyük yazılarla yazılmış bir levhasını görür.²⁸

“Üniversite” adlı hikâyesinde tek parti, tek millet anlayışını eleştiren Kemal Tahir, Türkçü “Talebe-yi Ulum”un neşrettiği *Birlik* gazetesinin tirajını artırmak neler yaptığından bahseder. Bunlardan biri de Namık Kemal Münakaşası'dır.²⁹

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, roman ve hikâyelerinde genellikle Namık Kemal'i olumlu anlamda eserlerine dahil ederken aşağıda yer vereceğimiz yazılarından da anlaşılacağı gibi fikirleri değiştiğçe Namık Kemal'i hicveder ya da bazı çevrelerin çıkarlarını sağlamada amaç olarak kullandıklarını belirtir.

Kemal Tahir, 1933 yılında Ziya İlhan'a yazdığı mektuplardan birinde sonuna kadar vatan ve millet yolunda mücadele etmek için işin kalemlerine düştüğünü söyler ve şöyle devam eder: “Namık Kemal kadar vatanperver olalım yetişir. Bu büyük adamın feragatli adımlarını takip edeceğiz. Bu büyük adamın geçtiği yollardan geçeceğiz. Namık Kemal, sabahtan akşama kadar çarpışan ve çarpışarak şerefle ölen bir vatan taburundan daha

²³ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 125.

²⁴ Age, 2005, s. 82.

²⁵ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, 3. bs., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 674.

²⁶ Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, 5. bs., Adam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 80.

²⁷ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 268.

²⁸ Kemal Tahir, “Zehra'nın Defteri”, *Zehra'nın Defteri*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 24.

²⁹ Kemal Tahir, “Üniversite”, *Dutlar Yetişmedi*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 123.

kıymetlidir. Ölmek çok lazım olmadıkça faydasız kardeşçğim. Susmak da böyle. Hem yaşayıp hem bağırarak. İşte vatanperverliğin birinci en mühim insalık vazifesi.”³⁰

22 Aralık 1935’te Ziya İlhan’a yazdığı bir başka mektupta ve notlarında ise tam tersi iddialarda bulunmuştur: “Namık Kemal 1935 yılında devrimci Türk edebiyatçılarına nasıl ruh rehberi olabilir. Bu adamın nihayet bir Abdülhamit mutasarrıfı olduğunu unutmamak ve inkılap namına hiçbir şey istemeyecek kadar sathi malumatlı hatta boş kafalı olduğunu akıldan çıkarmamak lazım. Tek başına kuvvetli bir adam olmasını inkâr etmemekle beraber ona sade devrini geçirmiş, hem de boş yere palavra ile geçirmiş bir fâni demekten başka yapacak işimiz kalmamıştır.”³¹

Notlar 12: Çöküntü adlı kitabın “Namık Kemal-Romantizm” başlıklı yazısında ise “Kadercı Ziya Paşa ile Namık Kemal’in temsil ettikleri Yeni Osmanlıcılık, Tanzimat’tan umulan kurtuluşun elde edilememesi sonunda düşülmüş bir karamsarlıktan başka bir şey değildir. Böylece Yeni Osmanlılar, Tanzimatçılara göre geriye düşmüşlerdir. Ama, bir kurtuluş tutumu, temel meselelere inmedikçe işe yaramadığına göre, bütün yarım yırtık davranışların dönüp dolaşıp geldikleri yerdir.”³² der ve yine bir diğer yazısında aynı iddiasını 1962’ye kadar getirir: “Fransız aristokrasisi büyük ihtilalden sonra nasıl gerçeklerden kaçmak için romantizme sığınmışsa, Osmanlılar da, Genç Osmanlıların getirdiği aynı sulusepen romantizme sığınmışlardır. Avrupadakiler bu romantizme klasisizmden ve bilime dayanan gerçekçilerden sonra geçtikleri için sadece tabiata ve insanın hasta duygululuğuna gitmişler, buna karşılık Osmanlı romantikleri çoğu zaman palavraya düşen bir kasıtlı romantizm bulabilmişlerdir. Bu açıdan bakılırsa Namık Kemal’in vatanseverliği, gerçeklere karşı çıkmış sulu bir romantizmden başka bir şey değildir ve bu romantizm 1962’ye kadar artarak gelişmiş, bütün eğitim istemini tutmuş, hatta gerçekçi geçinenlerin dünya görüşlerine bile temel olmuştur.”³³

Kemal Tahir, Namık Kemal ile ilgili Falih Rıfkı, Vâ-Nû, Hüseyin Cahit, Peyami Safa, Ercüment Ekrem, Sadettin Nüzhet, Kerim Sadi, Dr. Fuat Sabit, Nâzım Hikmet, Hüseyin Avni ve Suat Dervişle “Namık Kemal İçin Diyorlar ki” anketini yapar ve bu anketi 1936 yılında neşreder. Kemal Tahir yayımladığı bu broşürün girişinde anketi, son zamanlara Namık Kemal’in fikri, milliyeti, kişiliği, hayatı, eserleri üzerine çok çeşitli yazılar yazılması, broşürler yayımlanması son olarak da İstanbul Üniversitesi edebiyat kısmında Namık Kemal’in 47. ölüm yıl dönümünde yapılan ihtifalde açılış konuşmasını yapacak gençten herkesin birbirini jurnallediği bir zamanda Namık Kemal’in “Dejenere bir muhitte hiç olmazsa dostlarını, arkadaşlarını el ele verip göz göze durduğu adamları satmadan yaşamış biri” olarak anlatılmasını beklediği hâlde gencin “İhtifali açıyorum” diyerek kürsüden inmesi üzerine çok şaşırıldığını ve “Acaba bu genç için bir insanın diğer bir insanı satmaması insanlığı ve insan kıymeti için kâfi bir karakter büyüklüğü değil midir?” diye düşünerek aşağıdaki sorulardan oluşan bir anket yapmaya karar verdiğini belirtir.

1. Namık Kemal’in sosyal kanaatleri nelerdir?
2. Namık Kemal’in istediği liberalizm ile bugünkü demokrasi ve liberalizm arasındaki farklar?

³⁰ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan’a Mektuplar*, s. 147-148.

³¹ *Age*, s. 209.

³² Kemal Tahir, *Notlar 12: Çöküntü*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 11.

³³ *Age*, s. 66.

3. Namık Kemal'in din, milliyet ve vatan telakkisi?
4. Namık Kemal neden laik değildi?
5. Edebiyatımızdaki tesirleri ve gazeteciliği?
6. Namık Kemal'in istibdatla yaptığı mücadele bir inkılapçı karakter taşıyor mu?
7. Bugünkü gençlik Namık Kemal'i neden ideal bir kahraman sayıyor?³⁴

Kemal Tahir'in anketi ile alevlenen tartışmalar karşısında yeniden yazılar kaleme alınır, broşürler neşredilir. Söz konusu ihtifal, Türk Talebe Birliği'nin programı ve burada konuşma yapan aşağıda ele alacağımız Peyami Safa da Kemal Tahir tarafından şiddetle eleştirilir.

Ziya Paşa

Namık Kemal'i Ziya Paşa ile birlikte değerlendiren ve onu da "kaderci" olarak nitelendiren Kemal Tahir, şairin günümüzde de kullandığımız, artık darb-ı mesel hâline gelen mısralarını, tasvir ve tenkit kastıyla eserlerine dahil etmiştir.

Hür Şehrin İnsanları'nda Murat, avukat kâtipliği yaparken göreceği değişik tipler hakkında tahmin yürütmede kendini denemeye karar verir. Murat, gelenlerden şişman bir kadının o gün boşanma davası görülecek İnci Hanım olabileceğini tahmin eder ve kadının ayaklarının küçüklüğüne dikkat kesilerek Ziya Paşa'nın *Terkib-i Bent*'inden: "Zira bu terazu bu kadar sikleti çekmez!"³⁵ mısramı hatırlar ve İnci Hanım'ı her gördüğünde aklına getirerek gülümser.

Üstadın Ölümü'ndeki "Dayak Cennetten mi Çıktı" hikâyesine "Eli sopalı talebelere karşı muallimleri de sopa ile silahlamak fikrini ileri atan bahadır bizde nevezuhur değildir. Bütün Osmanlı tarihi ağzına kadar sopa ile doludur." paragrafıyla başlayan yazar, çeşitli örnekler verirken Ziya Paşa'nın aynı eserinin meşhur beyitlerinden konuya uygun düşenini zikreder. "Hele Ziya Paşa merhumunun:

Nush ile uslanmayı etmeli tekdir,

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir.

beyti ile edebiyata geçip kurulan dayak, Osmanlı içtimai hayatında sopanın en köklü, en esaslı mevkiini işaret ve tespit etmek bakımından çok mühimdir."³⁶

Şair Eşref

Namık Kemal bahsinde belirttiğimiz gibi *Hür Şehrin İnsanları*'nda Murat, Ertuğrul Hikmet'e Şair Eşref'in, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ne cevabını okumasını söyler.³⁷

Aynı romanda Murat, Fakir-i Pürtaksir müstear adı ile bir bayanın göndediği anket defterini doldurmaktadır. "Hangi şairleri seversiniz? En sevdiğiniz şiir?" sorusuna "Eşref merhum" diye cevap verir ve şairin aşağıdaki dördünlüğünü yazar:

"Padişah'ım bir dirakte döndü kim gûya vatan

Her dakika bir baltadan bir şahsı halî kalmıyor

Gam değil amma bu mülkün böyle elden çıkması

³⁴ Kemal Tahir, *Namık Kemal İçin Diyorlar ki*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul, 1936, s. 7.

³⁵ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 213.

³⁶ Kemal Tahir, "Dayak Cennetten mi Çıktı", *Üstadın Ölümü*, s. 176.

³⁷ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 674.

Gitgide zulmetmeğe elde ahâli kalmıyor.”³⁸

Kemal Tahir, cumhuriyet yıllarını yansıttığı ilk romanı *Hür Şehrin İnsanları*'nda İstanbul'un sosyal hayatını bilhassa azalan ahlaki duyarlığı Şair Eşref'in hicviyeleriyle romanına aksettirmeye çalışmıştır.

Abdülhak Hamit Tarhan

Notlarından hayatta iken kendisi ile tanışmadığını söyleyen, şairi “dâhi”³⁹ olarak niteleyen Kemal Tahir, Abdülhak Hamit'e de eserlerinde yer verir.

Esir Şehrin İnsanları'nda yazar, Mütareke Döneminde yaşanan çaresizlik ile Abdülhak Hamit arasında bir ilişki kurar. Ramiz Efendi, Mütareke ilan edildiğinde İstanbul'da üçüncü iznindedir. Cepheye döneceği sırada onu yeni kurulmuş bir alaya veriler. O sırada paydos borusu çalar. Yaralanan, ölen, top sesleri, Allah Allah sesleri yoktur. Dünyanın üzerine sanki uçsuz bucaksız, korkunç bir sessizlik çökmüştür. Ramiz Efendi'nin aklına Abdülhak Hamit Tarhan'ın *Makber*'inden bir beyit gelir: “Hani Hamit Bey'in bir beyti var: ‘Yağsın nesi varsa kâinatın/Lakin bu derin sükûn dinsin!’ der. İşte şairin ürpererek dinmesini istediği bir şey!”⁴⁰

Hür Şehrin İnsanları'nda Şahap'ın annesinin ölümü üzerine mezarının yerini bile bilmediği kendi annesini hatırlayan Murat, Ertuğrul Hikmet ile ölüme dair şiir yazmaktan bahsederlerken Murat, bugünkü hislerine uygun bir mısra bulamadığını, Hamit'in pek şairane, şairane bile değil pek akıllı geldiğini söyler.⁴¹

Aynı romanda şiire ilgi duyan Hayret Bey, Murat'ı Namık Kemal'le olduğu gibi Hamit'le de sınamak ister. Murat, Hayret Bey'in okuduğu “Hâyîde sunuhâtı tıraş etmeğe memur/Allah'a şükür cümlemizin berberi vardır.”⁴² beytinin Abdülhak Hamit'e ait olduğunu bilir.

Kemal Tahir, 1950 öncesi cezaevi notlarında şairi ilk ve son görüşünü şöyle anlatır:

“Abdülhak Hamit'i öldüğü gün ilk defa gördüm. Karısı bir odada ağlıyordu. Dostları başka bir odada rahmetlinin kendilerine ne derece hürmeti olduğunu anlatıyorlardı. Şoförüyle ben, yüzünün alçıyla kalıbı alınırken yardım ettik. Saçlarının, kaşlarının, bıyıklarının ve sakallarının yolunmamasına çalıştık. Yüzünü tamamıyla kapatırken bize emniyetle teslim olmuş bir hâli vardı. Nasıl yürüdüğünü, nasıl konuştuğunu, nasıl şiir yazıp okuduğunu görmemiş olmama rağmen Hamit'le orada, öylece dost olduk.”⁴³ Aynı notlarda yazar, Hamit'in eserlerinin okunması üzerinde de durur: “Abdülhak Hamit'e yapılacak en büyük ihtifal ve abide, eserlerini yüzbinlerce nüsha okumaktır.”⁴⁴

Ahmet Mithat Efendi

Kemal Tahir, eserlerinde roman kahramanları hakkında bilgi verirken Ahmet Mithat Efendi'yi de söz konusu eder.

³⁸ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 13.

³⁹ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 67.

⁴⁰ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 445.

⁴¹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 97.

⁴² *Age*, s. 177.

⁴³ Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 281.

⁴⁴ *Age*, s. 287.

Hür Şehrin İnsanları'nda *Karadayı* gazetesinin başmürettibi Necmi Efendi, zanaata Ahmet Mithat Efendi ile başlamış sırasıyla Baba Tahir, Ahmet Samim, Hüseyin Cahit'e hizmet etmiştir.⁴⁵

Kurt Kanunu'nda ise Kara Kemal Bey'in kaldığı konaktaki şehzadenin kitaplığında Ahmet Mithat Efendi'nin bütün eserleri vardır.⁴⁶

Notlarında Ahmet Mithat Efendi'den de bahseden Kemal Tahir, onun "yazı makinesi" "unvanına gönderme yapar: "Her şeyi ben yazacağım, diye ahde giren bir hodgâm."⁴⁷

Halit Ziya Uşaklıgil

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İttihatçı Kara Kemal'in kaldığı konaktaki şehzadenin kitaplığında Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi Halit Ziya'nın da bir eseri yoktur.⁴⁸

Kemal Tahir, bir ankette sorulan "Edebiyatımızda dünküler mi bugünküler mi kuvvetli" sorusuna Halit Ziya üzerinden verdiği cevapla hem Tanzimat'la edebî nevilerimize dahil olan romanı değerlendirir hem de sanat bakımından beslendiği yabancı kaynakları açıklar: "Bence, bizde, Tanzimat'tan bu yana, çok kökü bir değişme olmamıştır. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarabilmek için Osmanlıların, yarım yırtık, kendilerini aldatmaya dayanan, oportünist davranışları içinde debelenmekteyiz. Bu sebeple, bugünün en güçlü romancısı Halit Ziya'dan daha üstün sayılamayacağı gibi, Halit Ziya da bugünün üstün romancısından daha üstün sayılmaz."⁴⁹

Anketörün "Söz gelimi, Kemal Tahir'le Halit Ziya arasında hiçbir fark yok demeye mi geliyor?" sorusunu Tahir şöyle cevaplar: "Evet, yalnız roman üstüne konuşuyorsak, roman kaynakları bakımından hemen hemen hiç fark yok... Halit Ziya da Balzac'ı, Flaubert'i, Stendhal'ı seviyor sayıyordu, ben de onları sevip sayıyorum. Cervantes, Daniel Defoe, Gogol, Dostoyevski için de bu böyle."⁵⁰

Tevfik Fikret

Abdülhamit'in en zengin vezirlerinden Selim Paşa'nın tek çocuğu, Fransızca'yı Parisli bir kadının da yardımıyla Galatasaray'da ana dili gibi öğrenen, Oxford'u bitirdikten sonra İtalya'da yıllarca resme çalışan, İspanyolca'yı da okuyup rahatça konuşabilen *Esir Şehrin İnsanları*'nin kahramanı Kâmil, Barcelona'dan işgal altındaki İstanbul'a döner. Yazar, kederli bir ruh hâliyle İstanbul'u seyreden ressam kahramanı vasıtasıyla şehrin tasvirini yaparken Tevfik Fikret'in İstanbul'a bakışını da değerlendirir: "Marmara'yı duman kaplamıştı. Duman değil, Marmara bir volkan ağız gibi tütüyor, daha doğrusu, doğa, şimdi bütün ana unsurlarıyla öfkeli fakat, aptal bir hayvan gibi insanın üstüne yürüyordu. Ondan korkmamak mümkün değildi. Bu korkuyu, romantik Alman ressamların ağır bulutlu, karanlığı bol tablolarını seyrederken birçok kereler duymuştu.

Uzakta, İstanbul, kurşunilerden, bu rengin koyudan açığa, açıktan koyuya giden bütün zavallı ayrıntılarından ibaretti.

Ara sıra bulutları yaran güneş, bu yaşlı 'esir şehre' maskara renkleriyle makyaj rezilliği veriyordu.

⁴⁵ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 175.

⁴⁶ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 82.

⁴⁷ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 67.

⁴⁸ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 82.

⁴⁹ Kemal Tahir, *Notlar 4: Sanat Edebiyat*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32.

⁵⁰ Age

Kâmil Bey, Tevfik Fikret'in *Sis* şiirini hatırladı. Şair kocaman bir çocuk gibi, sevdiği şehrin taşına, toprağına öfkelenmiş, onu, biraz da haksız yere hırpalamıştı. Oysa İstanbul da, bütün öteki şehirler gibi, üzerinde yaşayan insanlar, iyi, haklı, güzel işler yaptıkları zaman, böyle kasvetli günlerde bile temizlenip gençleşirler... Her yerinde korkaklık, adilik, yenilik varsa suç onun mu?"⁵¹

Hür Şehrin İnsanları'nda Murat, Fakir-i Pürtaksir takma adı ile doldurduğu anket defterindeki "Allah nedir?" sorusuna Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim'e Zeyl*'inden bir beyitle ve "Bunu söyleyen Tevfik Fikret büyük ve akıllı bir şairdir efendim!" cümlesiyle cevap verir: "Beşerin böyle delâletleri var/Putunu kendi yapar, kendi tapar."⁵² Aynı romanda kahramanlar Sarayburnu'nda denize ait şiirlerden bahsederlerken İnci, Fikret'ten *Mavi Deniz*'i okur.

Karılar Koğuşu'nda Murat, hapisnede hayatının muhasebesini yaparken ne iken ne olduğunu, niçin olduğunu düşünür ve Tevfik Fikret'in *Devenin Başı* adlı şiirinin son beyti ile hükme varır. Şefika, Murat'a kur yapar. Durumu bir daha gözden geçiren Murat, hesapladıkça miskin tarafını daha iyi görür: "Bütün bu geri çekilişlerde delikanlılıktan uzaklaşmanın alametleri de galiba vardı... Olup bitenlerin işlerin bugünkü Murat'la hiçbir ilişkisi yoktu. Yeniden hep eski Murat'tı... Hiçbir kadına kendisini verecek kadar fırsat bırakmamış, gaddar avcı... Her canı istediğini alan haydut... Kanun tanımaz zampara..."

'Birden çekilip... Haydi, demiş, Duzah'a murdar...'

Fikret'in bu mısramı üst üste zihninden geçirdi. Sonra kelimelere tek tek basarak ve yüksek sesle arkasını okudu:

'Haksızlık eden başları bir gün koparırlar...'⁵³

Tevfik Fikret'in şiirlerini beğenen ancak şairin kendi döneminde de maruz kaldığı siyasi girişimden uzak durarak inzivaya, Aşçıyan'a çekilmesi Kemal Tahir tarafından da gündeme getirilir.

Yediçınar Yaylası'nda Çorum İttihat ve Terakki Cemiyeti başkanı Cevdet Bey, dağdaki eşkıyaları kontrol altında tutabilmek için çıkarı uğruna her şeyi göze alabilen Abuzer'le iş birliği yapar. Çorum'a müfettiş olarak gelen Seyfettin Bey, Cevdet Bey'e: "Benim takıldığım nokta, herkes kendi dar çerçevesinde, kendi aklınca namussuz kullanmaya kalkarsa, bunun sonu nereye varır?" diye sorar. Cevdet Bey, cevap verirken konuya dahil ettiği Tevfik Fikret'i eleştirir: "Sorumluluk yüklenmeye... Sorumsuzluğun miskin rahatsızlığı içinde yaşamaktansa, sorumluluk altında, ezilip gebermek daha insanca bir iş... Gülümseyerek başını salladı. Hürriyetten önce biri karşıma çıksaydı Sultan Hamit yolcu... Sen Çorum'un cemiyet başkanı olacaksın, deseydi, sonra da Abuzer'i kullanıp, Fazlı kardeşini darıltacaksın, deseydi, herifi ossaat çiğnerdim. Neden bilir misiniz? Hayvanlığımdan... Memleketi hiç tanımamak hayvanlığı... Abuzer ayısı, yeni durumlara uymayı bu kadar kolayca becerir de, bizim Fazlı'yla, sizin Şair Tevfik Fikret'iniz katır gibi nasıl dayatır?.. Tevfik Fikret hürriyetten iki ay sonra yıldı. Yılmasaydı, kocaman *Tanin* gazetesini yüzüstü bırakıp evine kaçır mıydı? Biraz dirense de tekmeyle kovulsa canım yanmaz. Bir başka gazete uydurup, inançlarını savunmak bile aklına gelmedi. Şimdi, eminim, tırnaklarını rahatça kemiriyordur. 31 Mart'ın yobaz kudurganlığında, kim bilir ne kadar acı çekmiştir. Bu da sünepeliğinin cezası." Seyfettin Bey,

⁵¹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 102.

⁵² Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 31.

⁵³ Kemal Tahir, *Karılar Koğuşu*, s. 303.

Fikret'in mi sünepe olduğunu şaşırarak sorduğunda Cevdet Bey: "Şair olarak hayır, politikacı olarak evet... İlk zorlukta bırakıp savuşan yığın politikacı... Yılgınlığı da ölüm korkusundan gelmiyor. Kirlenmekten ödü koptu. Biz kardeşim, hepimiz acemi dövüşçüseriz. Sultan Hamit'i bu kafayla, bizler mi devirdik? Hayır. Herif çoktan idare edemez hâle gelmiş de, bizim haberimiz yokmuş. Dayanağı çoktan çürümüş... Dayanağı: Yani, Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın elindeki meşe sopası... İlk günler, bu balkondan yuvarladığım nutuklar aklıma geliyor da suratım kızarıyor."⁵⁴

Esir Şehrin Mahpusu'nda Cevdet Bey'in Fikret'le ilgili düşüncelerine cevap niteliği taşıyan konuşmasını İttihatçı Binbaşı Arif yapar. Hapishanede Kâmil'le yakından ilgilenen Binbaşı Arif, külhanbeylerinden ve argo konuşmalarından çok rahatsız olur. Vaktiyle onlarla yaptıkları iş birliğini anlatırken yukarıdaki olaya da göndermede bulunur ve Cevdet Bey'i tenkit eder:

"Meşrutiyet'in bazı seçimlerinde, külhanbeylerini milletin üstüne saldırttık. Seçim sandıklarının başına, bunlardan, birer ikişer, it bağladık. Milletin karşısına serseri takımıyla çıkmak çok ayıp şey... Benim alayda bir yedek subay vardı. Dava Vekili Cevdet Çorum... memleketinde İttihat Terakki başkanymış... 'İyi bir işin başarılması için, pis avadanlık kullanılmalı mı, kullanmamalı mı?' meselesinde çekişir dururduk. Dava vekili olduğundan cerbezeliydi, namuslu olduğundan da, hem ateşli, hem kırıcı... Benim gibi düşenlere 'yığın' derdi, 'ödlek' derdi. 'Politikaya, temiz iş diyen kim yahu?' derdi. Tefik Fikret'i, çabucak yıldığı için ayıplar, korkulacak şeyin, namussuzları kullanmak değil, namussuzluğa alışmak, namussuzluğun içine yerleşip rahatlamak olduğunu söylerdi. 'Köprüyü geçene kadar, ayıya dayı derler, sözünü ne yapalım?' diye rahatça gülerdi de, işi bu yönden tutup yüzüne gözüne bulaştırdığını, yedek subaylığını isteyip canını cepheye attığını... yani, kendi inancı ölçüsünde düpedüz kaydardığını, aklına bile getirmezdi."⁵⁵

Kemal Tahir'in cumhuriyet idaresinin uygulamalarında aksayan yönleri ortaya koyabilmek amacıyla ele aldığı Serbest Fırka'nın kuruluş ve kapanışını anlattığı *Yol Ayrımı*'nda Kâmil Bey'in kızı Ayşe, fotoğrafında hafif yan oturan babasının Tefik Fikret'e benzediğini söyler.⁵⁶

Kemal Tahir, notlarında *Haluk'un Amentüsü* ile Tefik Fikret hakkındaki eleştirisini Nasrettin Hoca ile mukayese ederek dile getirir: "Bir gün yapacak fen siyah toprağı altın/Her şey olacak kudret-i irfanla inandım', diyen Tefik Fikret Efendi bu sözüyle hatta altının bile kıymetinin nedretinde olduğunu ve eğer maazallah fen toprağı altın yaparsa altının hiçbir kıymeti daha doğrusu toprak kadar kıymeti kalmayacağını kestiremediğini ispat ediyor. Biz şuna şöyle diyelim: Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın/Bizlerde fakat çıkmayacak insan inandım. Zavallı Fikret, Haluk'u düşünüyorum da, eğer yaşıyorsa inkisar-ı hayalin en büyüğüne o uğradı diyorum. 'Bize bol bol ziya kucakla getir/Düşmek etrafı görmemektendir' diye vatanını oğluna emanet edecek kadar hayalperest ve şair olan bedbaht Fikret, onun düşman ülkelerine mal olduğunu hissediyorsa çok ızdırıp çekiyor demektir. Ruhu ve ebediyeti Fikret namına inkâr etmek bu işin yegâne kurtuluş yoludur... Hoca Nasrettin ve Tefik Fikret iki gülünç Türk tipi. İki belığ Türk abidesi... Birincisi ciddi hükümlerinde gülünç olmuş, diğeri gülünç hükümlerinde ciddi. Yani Nasrettin Hoca ne kadar bilerek ciddi ve göz yaşı ile konuşmuşsa, Tefik Fikret o kadar, bilmeyerek saçma sapan ve soytarıca sırtımtır. Aradaki farkı bugün hesaplamak faydasız ama gönül işte başka türlüsüne imkân bırakmıyor."⁵⁷

⁵⁴ Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 297-298.

⁵⁵ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 261-262.

⁵⁶ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971, s. 200.

⁵⁷ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 201.

Hüseyin Rahmi Gürpınar

Bir Mülkiyet Kalesi'nin vatanperver başkahramanı Mahir Efendi, muharebeden döndükten sonra ailesi ile evine gitmek ister. Ancak hamal kâhyasından çıkan bir yangının Okmeydanı'na dayandığını duyması üzerine evini kaybetmiş olduğunu düşünen Mahir Efendi, eşi Canseza'ya beklemesini, ağabeyini bulacağını söyler. Canseza ve çocuklarının yağmur altında kalmalarına dayanamayan kâhya, kahveye girmelerini ister. Yazar, Canzey'a yapılan bu teklifi işgal altındaki İstanbul'da yaşanan gayri ahlaki durumu ön plana çıkarabilmek, eleştirmek için şöyle yorumlar: “Bu sözler söylendiği zaman, Hüseyin Rahmi *Meyhane ve Kadınlar* isimli kitabını yazmış mıydı, yoksa henüz yazmamış mıydı bilinmez. Fakat ‘kahveye girmek’ teklifi harp içinde İstanbul’dan iki buçuk sene uzakta kalmış bir kadın için en ağır hakaretlerdendi.”⁵⁸

Esir Şehrin İnsanları'nda Kâmil Bey, gazeteciliğe başladıktan sonra dönemin aydınlarını eleştirirken Hüseyin Rahmi'nin ismini de zikreder. Kâmil Bey, bilhassa tanıştığı yazarlarda Avrupa'daki örneklerine benzemeyen gariplikler görür: “Mississippi ile Amazon nehirlerinden hangisinin daha uzun, hangisinin daha geniş olduğunu belki de bilmiyorlardı ama, kendilerine göre bilgileri şaşırtıcıydı. Söz gelimi içlerinde *Mesnevi*'yi, şairinden daha doğru, daha mantıklı açıklayanlar, Fransızca'yı Voltaire'den iyi söyleyip yazarlar, Hegel'den önceki dünyada bütün fikir akımlarını filozoflarının hayatlarıyla ezberleyenler vardı.

Bunları dinlemek, bilgisizliğin derinliğini gösterdiğinden insanın korku ile başı dönüyor, fakat sistemsizliklerdeki karışıklık, bilgilerini sindirememişlik de aynı baş dönmesini veriyordu.

En büyük şairlerden birisini bir hafta hastalandırmak için, önünde bir başka şairi övmek, kısa boylu bir romancıyı aylarca çalışamaz hâle getirmek için ‘bücür’ kelimesini ağzından kaçırmak yeterdi.

Kâmil Bey, bıyıklarına rağmen erkek elbisesi giymiş sevimli bir kocakarıya benzeyen Hüseyin Rahmi'yi, nâzır olduğu hâlde, kundurasının bağlarında birkaç düğüm bulunan Rıza Tevfik'i, yazdığı anılarındaki çekingen, pısrık çocukla hiçbir ilintisi bulunmayan babacan Ahmet Rasim'i tanıdı.

Bunlar geniş bilgi bakımından belki ötekilerden biraz üstündüler. Fakat, içinde yaşadıkları çökmüş memleketin etkisiyle yenilgiyi değişmez kader olarak kabul etmiş yılgın bir hâlleri vardı. Millete güvenmeyi hiçbir zaman denmemiş, henüz bir milletin varlığından haberleri olamamış bütün aydınlar gibi, her biri kendilerini teker teker vuruşup teker teker yenilmiş sayıyor, bir daha kalkarak yeniden başlamaya cesaret bulamıyordu.

Çöken imparatorluk, aydınlarını da, uçuruma beraber sürüklemekteydi.”⁵⁹

Hür Şehrin İnsanları'nda pekçok bakımdan Kemal Tahir'in gençliğini yansıtan Murat, kedisinden doldurulması istenen anket defterinin “Hangi romancıları seversiniz? Sevdiğiniz romanı?” sorusuna Fakir-i Pürtaksir ismiyle “Hüseyin Rahmi-Şık”⁶⁰ cevabını verir.

⁵⁸ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 205.

⁵⁹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 186-187.

⁶⁰ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 13.

Kemal Tahir gençlik yıllarında beğense de bilhassa Mütareke ve Millî Mücadele'deki tutumu yüzünden Hüseyin Rahmi'yi eleştirmiş ve notlarında onu "Yazılarının birisi diğerine hiç uymayan yegâne muharririmiz"⁶¹ olarak nitelendirmiştir.

Cenap Şahabettin

Bir Mülkiyet Kalesi'nde karlı bir günde yapılan sohbette Selami Efendi, Cenap Şahabettin'in *Elhan-ı Şita* adlı şiirinden bir mısra ile ölen Baha Efendi arasında bir ilişki kurar: "Cenap Şahabettin: 'Göklerden emeller gibi rızan oluyor kar' demiş. Cenap Şahabettin'in ne dediği artık ehemmiyetli değil. Acaba bizim Baha Efendi, şimdi, karın altında ne diyor?"⁶²

Hür Şehrin İnsanları'nda annesi yeni ölen Şahap'ın evine gittiğinde rutubet kokan, canı sönmüş etkisini bırakan bu evin Murat üzerinde bıraktığı tesiri yazar, Cenap Şahabettin vasıtasıyla anlatır: "O gün akşamüzeri girdiği Şahap'ın evini, o hâliyle ne zaman gözünün önüne getirse Cenap Şahabettin'in kıraat kitaplarındaki *Eytam-ı Şüheda*'ya makalesini hatırlamıştır."⁶³

Hüseyin Cahit Yalçın

Ahmet Mithat Efendi kısmında da belirttiğimiz gibi *Esir Şehrin İnsanları*'nda başmürettibin hizmet ettiği gazeteciler arasında ismi geçen Hüseyin Cahit, gazeteci kimliği dışında da bahis mevzuu edilir.

Aynı romanda Kâmil Bey, yaşanan yiyecek içecek sıkıntısını Hüseyin Cahit Yalçın vasıtasıyla aktarır: "Hüseyin Cahit'in *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*'ni yazdığı sıralarda, şekerin okkası kırk para imiş. Babasının Serencebey Yokuşu'ndaki konağında, otuz ramazan, kapılar gelene geçene açık tutulur, iftardan sonra bütün misafirlere birer mecidiye de dış kirası verilirdi. Öyleyken yiyecek bir şey bulamayanlar olurmuş meğer... İşte belli bir şey! Pis dünyaya, bu pis deniz pek yaraşiyor."⁶⁴

Ahmet Haşim

Kemal Tahir, Ahmet Haşim'den bahsettiği eserlerinde dönemin atmosferine göre şairi bazen eleştirmiş bazen de aynı ortamı paylaşmaktan onur duyacağı bir edebiyatçı olarak sunmuştur.

Esir Şehrin İnsanları'nda Kâmil Bey, Nedime Hanım'a neşrinde yardım ettiği *Karadayı* aracılığıyla yurdun parçalanması tehlikesi karşısında yapılan direniş, kazanılan zafer, dönemin "üstat" diye nitelendirilen şairinin yaşananlara duyarsız kalması Murat ve Nedime'nin şaşırmasına ve şairin bu tutumunu eleştirmesine neden olur. *Karadayı*'nın yazıhanesine gelen "üstat" şairin, Nedime Hanım'ın gazetede okuduğu Yunan ordusunun İnönü'de yapılan muharebe sonunda Bursa yakınlarındaki mevzilerine çekilmek zorunda kaldığı⁶⁵ haberinden ziyade kendisi için yazılan makaleye takılır ve ondan bahseder:

"— Bizim uzun saçlı bu zafere bir zafername yazar mı dersiniz? Ne zavallı olduk? Kim der ki bu millet bir zamanlar Hint Okyanusu'na donanmalar, Viyana'ya ordular göndermiş... Zafer öyle mi? Gene Yunan'a karşı bir zafer... Bu Yunanlılar da olmasa biz ömrümüzde artık zafer kazanamayacağız galiba!.. Bir makale yazmışlar... Görmelisiniz... Gazeteleri kimler çıkarıyor? Mahalle imamı mı? Benimle karşılaştırıyorlar. Karşılaştırıyorlar

⁶¹ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 67.

⁶² Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 336.

⁶³ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 106-107.

⁶⁴ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 278.

⁶⁵ Age, s. 239.

da, parlaklık, tutarlık, ölçüye, dile güç getirmek bakımından onu beğeniyorlar... Parlaklık nedir? Tutarlık nedir? Ölçü nedir, dil nedir? Buradaki ölçü herhâlde, gümrük baskülü olacak... Dil de Hindistan'da bir memleket... Beethoven'e karşı, Hafız Gazelhan Veli Ahmet'i çıkarıyorlar... Ben boğulacağım hanımefendi... Hani şarkı mecmuaları vardır. Baştan birinci gazel: 'Evvelce Huda'yı tanımış olmasa gönüm/Billahi güzel sen benim Allah'ım olurdu.' gazelidir. Hani fotoğraflar görürüz... Tulumbacı Zirzop Ali dostuna yollayacak... Arkasında, köşebaşı dilekçesi yazısıyla bir dörtlük:

'Bu dünya devr-i âlemdir daima durmaz döner,
Can feneri püf diye âkıbet bir gün söner,
Eğer felek mahvederse bu değersiz ismimi,
Size yadigâr olarak veriyorum resmimi...'

Nedime Hanım, gözlerini kısarak bakıyordu. Üstadın 'Can feneri püf diye âkıbet bir gün söner' sözünü, aruza uydurarak bir okuyuşu vardı ki, bir başkasına karşı duyduğu sönmez kını, korkunç kıskançlığı, hiçbir söz, hiçbir hareketin bu hâlden daha iyi anlatamazdı. Üstat, kükremekteydi artık enikonu:

— Onu asla affedemem. Asla! Ben affetsem Allah affetmez. 'Mahv-nev'i' berbat etmeye ne hakkın var habis? 'Mahv-nev'i' ne karıştırıyorsun? Elli kalyonlu Donanma-yı Hümayun neyine yetmiyor. Ama denilecek ki ondan âlâ donanma mı olur? Ayol o 'donanma' değil, 'sürre alayı'... 'Kucağında sazı eksik.' desem saz şairlerine hakaret ederim. Kimi aldatıyorsun işkembeli ilham, yahut illham işkembesi! Bizim için, 'Hani mübarek kamaşa da benzer ya!' buyurmuş... Ayol o 'kamaş' değil, 'kazık!' demiş... Pek sevindim. 'Sembol' deyince 'müsil ilacı' zanneder. 'Mübarek' ile 'kazık' kelimeleri de latifesi... Yani 'tarz-ı selef tekaddüm' edecek de 'bir başka lisan tekellüm' edecek...'⁶⁶

Üstat, yarım saat kadar gazetedeki makale yazarına söylendikten sonra çıkıp gidince Nedime Hanım ve Kâmil Bey'in Hüseyin Rahmi kısmında yer verdiğimiz yazarlar ile ilgili eleştirilerini bu olayla birlikte şairler vasıtasıyla dile getiriler. Nedime Hanım, bir milletin bu zor şartlar altında, şairleri tarafından böyle yüzüstü bırakılıp bırakılmayacağını, bunların nasıl Türk şairi olduklarını sorar. Kâmil Bey de: "Hayır. Bunlar Türk falan değil, tam Osmanlı... Bugün 'Osmanlı' demek, 'kendisinden başka hiçbir şeye inanmaz' demek... Pandeli'de öğle yemeği yediyse bütün dünya mutlu. Dışı ağrıyorsa kıyamet çoktan kopmuştur. Birbirlerini çekememeleri de bundan... Budala, kıyıcı, sapık bir padişah: 'Dünya iki padişaha yetmez...' buyurmuş. Oysa, o zaman daha gidilmediği için Amerika'dan, Avustralya'dan haberi de yok... Bunlar ondan da beter hâlde... Herhâl şairlik kendilerini hiç doyurmuyor... İçinde yaşadıkları toplumla bir kez ayrı düşmüşler. Hayatımızı, insanımızı beğenmiyorlar. İstedikleri gibi değiştirmeye güçleri yetmiyor. Böylece bir boğuşmayı da göze alamıyorlar. Üstelik yenilgi de çöktü. Geçmişe saklanıyorlar. Sembolde saklanıyorlar. Hiçbirinde, işe yarar, yol gösterir bir aydınlık yok...'⁶⁷ Nedime Hanım, oysa şu zamanda şiire, kavgacı şiire ne kadar muhtaç olduğunu söyler ve devam eder:

— Ben 'Sanat sanat için' yahut 'Sanat güzellik için...' falan diyenelerin ne demek istediklerini şimdi anladım. 'Sanat sanat içindir.' demek, 'Sanat kuvvetlinin emrinde.' demek...

⁶⁶ Age, s. 240-241.

⁶⁷ Age, s. 242.

Bize sanatlarıyla yardım etmeyenler, son hesaplaşmada kime yardım etmiş oluyorlar? Nedime Hanım yumruğunu sıktı. Bir daha sefere, bunu, bu adamlarla açıktan açığa konuşacağım... İsterlerse bana gücensinler... Onlara demeli ki 'Asıl ödevinizi yapmıyorsunuz... Bundan kaçırıyorsunuz... Karışık, karanlık, maskara lafların arkasına sinmeniz bundan... Hem bu memleket ahalisini en büyük tehlike karşısında yalnız bırakıyorsunuz hem de, o ahalinin sanatınız önünde secde etmesini istiyorsunuz.' Onlara haksız olduklarını söylemeli, evet..."⁶⁸

Kâmil, İhsan'ın "İnsanları çabalarken değerlendirmeli" sözünü şahit oldukları karşısında yorumlar: "Bazı şairler vardır. Hayalleri belki bunlar kadar geniş, parlak, usta değil, ölçüyü, dili kullanmakta büyük sanatçı gücü onlarda yok... Ama bugün nasıl da böylelerinden, böylelerinin yüzlercesinden daha yüksek, daha büyük, daha saygıdeğer..."⁶⁹

Romanda bahsedilen ve eleştirilen "üstat" şair, Millî Mücadele Döneminde ölüm-kalım savaşı verilirken ferdi konular işleyen Ahmet Haşim'dir.

Hür Şehrin İnsanları'nda yazarın gençliğinden izler taşıyan Murat, elindeki anket defterine kendinden önce yazılanları okur. Anketin "Hangi şairleri seversiniz? En sevdiğiniz şair?" sorusuna Çok Bilmiş: "Ahmet Haşim'i-*Karanfil*"⁷⁰ cevabını vermiştir.

Aynı romanda Murat, Ankara'ya yaptığı tren yolculuğu sırasında daha önce hayal ettiği seyahati hatırlar: "Büyük şiirler yazıyor. Yahut birinci şiir kitabını neşrediyor. Kitap da dehşetli beğeniliyor. Az zamanda dördüncü beşinci baskısı çıkıyor. Nihayet Mustafa Kemal alakadar oluyor. Bir gün polisler kendisini buluyorlar (Neden polisler de diğer memurlar değil?). Acele Ankara'ya gideceğini müjdeliyorlar. Ankara'ya çıkar çıkmaz bir saray otomobili kendisini doğrudan Çankaya'ya götürüyor. Orada, Yahya Kemal, Ahmet Haşim falan da var... Paşa şiirlerini bir kere de şairinin ağzından dinlemek istiyor... İşte böyle bir edebî zaferle..."⁷¹

İsmet Bozdağ'a göre ilk şiirlerini Ahmet Haşim'n tesirinde yazmaya başlayan Kemal Tahir söylediğine göre daha sonra Yahya Kemal'den etkilenir. Her iki şairin de bulunduğu bir mecliste şiirlerini okumayı tahayyül eden Murat (Kemal Tahir), bunu edebî bir zafer telakki eder.

Kemal Tahir'in "Sanat sanat içindir." görüşünü benimseyenler hakkındaki düşüncelerini *Esir Şehrin İnsanları*'nda Nedime Hanım vasıtasıyla dile getirirken notlarında şunları söyler: "Sanat sanat içindir sözü, en az: zenginlik zenginlik, akıl akıl için, ilim ilim için sözü kadar saçmadır... Sanat, sadece hayatı aksettirmekle kalmaz onu izah da eder... sanat, hayat olaylarının muhasebesidir."⁷²

Mehmet Akif Ersoy

Kemal Tahir'in eserlerinde karşımıza çıkan bir diğer şair Mehmet Akif'tir.

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'na Mütareke Dönemini, zaten işgal altındaki İstanbul'un ikinci kez işgal edilmesini anlatarak başlar. Romanda Üsteğmen Mehmet Ali'ye ayrılan 2. bölümde durumun bir askerinin, Mehmet Ali'nin, psikolojisinde yarattığı buhran, bu buhran neticesinde intihara karar vermesi ve hayatına son vermesi, Çanakkale İstihkâmları Komutanı Albay Şevket Bey'e verilecek mektup ve defter aracılığıyla aktarılır. Mehmet Ali, intihar etmek amacıyla silahını şakağına dayadığında bir fısıltı duyarak irkilir. Duyduğu fısıltı,

⁶⁸ Age s. 242-243.

⁶⁹ Age, s. 243.

⁷⁰ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 13.

⁷¹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 481.

⁷² Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 71.

Mehmet Akif Ersoy'un Balkan Savaşı sebebiyle yazdığı *Safahat*'ın 3. Kitap'ı "Hakk'ın Sesleri"nde yer alan "Âtîyi karanlık görerez azmi bırakmak..." mısra ile başlayan şiirdir:

"Dünyada inanmam hani görsem de gözümle
İmanı olan kimse gebermez bu ölümle"

Mehmet Akif'e ait olduğunu hatırladığı mısraların nereden aklına geldiğine şaşırان Mehmet Ali, şiiri okumaya devam eder:

"Ey dipdiri meyyit iki el bir baş içindir
Davransana eller de senin baş da senindir.
His yok, hareket yok, acı yok leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana sen böyle değildin!"⁷³

Mehmet Ali, "böyle sefil bir" ölümü nasıl göze alabildiğinin muhasebesini yapar, vatan yolunda dövüşürken ölme fırsatının neden kendi eline geçmediğine hayıflanır.

Hür Şehrin İnsanları'nda Mehmet Akif'in Mısır'a gitmesinin sebepleri arasında gösterilen şapka meselesi, roman kahramanlarından Hacı İsa Efendi'nin de aynı şekilde düşünmesi ve Akif'ten mektup alması arasında ilişki kurulmuştur. Şapka Kanunu'ndan sonra İlahiyat Fakültesi'nden istifa ederek Kapalıçarşı'da yazmacılık yapan Ziya'nın babası Hacı İsa Efendi, Mehmet Akif'ten bir mektup aldığını bir de güzel kıta eklediğini söyler: "Gözleri daldı. Türk Salonu'nu işleten Asım, büyük oğluydu. Mehmet Akif, *Asım* isimli kitabı biraz da, bu eski dostunun oğlunun adıyla yazmıştı."⁷⁴ Murat'ın "Gurbetten şikâyetçi mi üstat?" sorusu üzerine Hacı İsa Efendi: "Öyle birşeyler seziliyor. Daüssıla zordur. Siyasete karışmayacak bir adamdı. Karışmamalıydı."⁷⁵ diyerek cevap verir. Murat, Hacı İsa'yla aynı düşünceyi paylaşmaz: "Hep aynı söze geliyoruz efendim. Karışmak mevzuubahis değil ki... Her şey evvela siyasettir, sonra her neyse o..."⁷⁶

Yol Ayrımı'nda Doktor Münir, Mehmet Akif'i örnek gösterdiği yerli olup olmadığımız ile ilgili açıklama yaparken aslında Kemal Tahir'in konu ile ilgili düşüncelerini beyan eder: "Su katılmamış yerli olmayınca hiçbir şey olunmaz. İnsan bile olunmaz. Çünkü gerçekten namuslu olunmaz. Bilirsin, Batılaşmaya yöneldiğimizden bu yana, biz aydınlardan halktan ayrılmışız. Çünkü, bu Batılaşma bize halktan değil, saraydan gelmiştir. Halktan kopmuş, halka dönebilmek umudunu kesinlikle yitirmiş saraydan... Sarayla en yakın çevresi, vezir vüzerası... Bu dönemde bizim halkımız, Batı'ya karşı, Batılaşmaya çabalayan Osmanlı'ya rağmen, Osmanlı'yı savunmuşlardır. Daha sonra, Batılaşmaya çabalayan Türkçülere rağmen Türkçülüğü, hatta bilir bilmez Batılaşmaya çabalayan, söz gelimi, bizim Şair Mehmet Akif gibi Müslüman Doğuculara karşı Doğuculuğu, bugünün büsbütün çıplak Batılaşmacı halkçılara rağmen de halkçılığı, yeni kendi varlıklarını savundukları gibi... İşte bu halkın içinden, bizim sefil etkimizi yere çalacak yeni bir yerli insan türü çıkacaktır. Ben umutluyum, er geç çıkacaktır."⁷⁷

⁷³ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 32-33.

⁷⁴ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 157.

⁷⁵ *Age*, s. 158.

⁷⁶ *Age*

⁷⁷ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 136-137.

Bir Mülkiyet Kalesi'nde Mahir Efendi ile Adil Usta, Millet Meclisinin önünde Mustafa Kemal Paşa'nın çıkmasını beklerken aralarında şöyle bir diyalog geçer:

“— Kim bu öndeki herif?

— O mu? Hocaların piri... Mehmet Akif Bey... Şair... *İstiklal Marşı*'nı o yazdı.

— Başına bir iş mi gelmiş?

— Neden?

— Etrafi kalabalık da...

— Etrafi her zaman böyle kalabalıktır. Hocalar peşini bırakmazlar.”⁷⁸

Kemal Tahir'in Malatya Cezaevi'nde tuttuğu notlardan oluşan, namus ve ahlak anlayışını sorguladığı *Namusçular*'da Tayıncı Sefer, Kezban'ın babasının boynuna astığı ve okumayı bilmediği Kur'an'ın yapraklarını, Şeyh Yusuf'un “Bir yaprağı çevirisen okumuş gibi sevabı varmış.” sözü üzerine çevirdiğini duyan İstanbullu, Mehmet Akif'in *Hakk'ın Sesleri*'nde yer alan “Din de kürkün aynı olmuş, ters çevirmiş giymişiz.”⁷⁹ mısramı hatırlar.

Dutlar Yetişmedi'deki “Üniversite” adlı hikâyede Namık Kemal bahsinde söylediğimiz *Birlik*'i çıkaran “Talebe-yi Ulum”un gazetesinin satışını artırabilmek için düzenlediği Çanakkale gezisi Mehmet Akif'in Çanakkale şehitleri için yazdığı şiir etrafında şekillenir:

“Mehmet Akif'in ‘Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın!/Gömelim gel seni tarihe sığmazsın’ diye biten şiir parçasını okuduktan sonra, Çanakkale'nin hâl-i pürmelâlini hiç beğemediler.

‘Bu topraklar için toprağa düşmüş askerin kemikleri, köpekler tarafından çukurlardan çıkarılarak yol kenarlarına, tarla kıyılarına dağılmıştı. Yani Çanakkale şehitlerine dar gelmeyecek makberi kimse kazmamış, şehit Mehmetçik de, yetmiş iki buçuk milletin Türk saydığı yeni tarihe hakikaten sığmamıştı. Bir enayi çıkıp herhâlde bedava olduğu için ruh-ı vahyını nida namıyla çekip türbe tavanı yapmamış, yedi kandilli Süreyya'yı oradan uzatmamıştı. Yarasına ne sardığı tabii malum değilse de, hatırasına bir şey yapılmadığı meydandaydı. Beyninden vurulmuşa dönen Talebe-yi Ulum, ondüleli saçlarını yolup spor gömleklerle örtülü sıska göğüslerini yumrukladılar. Köylüler, sayımcı geldi sanarak hayvanlarını önlerine katarak dağlara çekildiklerinden, faciayı yerlilerden tahkik etmek de mümkün olmadı. Ele geçen, ayağa takılan kemikleri evvela maksatsız olarak bir tarafa topladılar, yığdılar. Mübarek şehitlerimizin bakiyeleri bir küçük tepe vücuda getirdi. Şimdi bunu ne yapmalıydı Yarabbi! Yüze, göze sürmenin, önünde secde etmenin hiçbir faydası yoktu. Bir sırik bulup tepesine bir tahta parçası çattılar. Üzerine birkaç kelime yazdılar. Bunun fotoğrafını çektiler. Oradaki İngiliz mezarlığının da -ortasında muazzam bir abide bulunan mükemmel bir parktı- resmi çıkarıldı. Bu iki tezat *Birlik* gazetesinin ilk sayfasına ne güzel yaraşacaktı. Anafartalar'ı, Seddülbahir'i Kilidülbahir'i, Gelibolu'yu gezdiler. Yürekları kan ağlayarak gemiye bindiler. Onlar gemiye biner binmez hayvanlarıyla köylere dönen Çanakkaleliler, kemiklerin üzerine dikilen sopayı, haça benzeterek derhâl suya attı. Küçük çocuklar aşık aramak için kemikleri tekrardan dağıttılar. Her şey bir saat içinde eski hâline avdet etti. Fakat o hafta çıkan *Birlik* gazetesi, bin nüsha daha fazla sattı. Bayi Tatar Hasan, kârı cebine indirip postu meyhaneye serdiği akşam, arkadaşlarına Mehmet Akif'in *Çanakkale Şehitleri* nam manzumesinden aklında kalan tek kelimeyi, ‘kandil’ kelimesini birkaç kere

⁷⁸ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 454.

⁷⁹ Kemal Tahir, *Namusçular*, Tekin Yayinevi, İstanbul, 2004, s. 141.

hatırladı. Sonra: Ölüsü kandilli, diye ben işte o heriflere derim, diye güldü, hakikat heriflerin ölüsü kandilliymiş. Bizim ocağımızı yaktılar, aferin!”⁸⁰ diyerek keyiflenir.

“Kondurma Siyaseti”nde Hacı Ağa’nın “radyoda tam çalgı, *İstiklal Marşı*’nı vurmaya başladı ki, hamiyetinden”⁸¹ gözleri yaşarır.

Karılar Koğuşu’da Mehmet Akif’in adı damadı Gazeteci Ömer Rıza Doğrul’un yazdığı bir yazı aracılığıyla geçer.⁸²

Kemal Tahir, Batılılaşma konusunda benzer görüşlere sahip olduğu, “bizim”, üstat” olarak nitelendirdiği Mehmet Akif Ersoy’a olumlu yaklaşmış, şair vasıtasıyla batıl inançları ve dinî duyguları istismar edenleri eleştirmiştir.

Mehmet Emin Yurakul

Yorgun Savaşçı’da Çerkez Ethem’e karşı verilen direnişin anlatıldığı satırlarda yazar, Mehmet Emin’in *Cenge Giderken* adlı şiirinden bir mısraya da yer verir: “Ağır makineli bölüğü, apansız, seferberliğin ünlü türkülerinden birini tutturmuştu. ‘Ben bir Türk’üm, dinim cinsim uludur’ bağırtısı. Önden arkaya, kopa dağıla geliyor, kaldırımsız yolun toz bulutlarıyla sanki bir zaman sürünüp toprağa çöküyordu.”⁸³

Kemal Tahir, notlarında millî şair konusunaki görüşlerini ifade ederken verdiği örnekte Mehmet Emin Yurdakul’u şöyle değerlendirmiştir: “Millî şair, lisanı çıkarıp konuşma dilini -folklorlardan da istifade ederek- şiire esas itihaz eden adama derler. Kitabî lisan, uydurma lisanıdır. Şair, aldığı kültürü tercüme eder. Mesela, Mehmet Emin, Arap ve Acem kültürü ile düşünmüş ve Türkçe yazmıştır. Türkçe düşünüp Türkçe yazacağız. Büyük şair, millî şair, mektep yapan, kendisinden sonra gelen şairlere yol gösteren ve lisanın inkişafını eserlerinde formüle eden sanatkârdır... Asıl Türk vezni hece vezni ile serbest nazımdır.”⁸⁴

Ziya Gökalp

Kemal Tahir’in ilk siyasi temayülü daha önce de söylediğimiz gibi Turancılık idi. Daha sonra Marksist ideolojiye sahip olan Kemal Tahir, Turancılık görüşün savunucularından Ziya Gökalp’a da eserlerinde yer vermiştir.

Yorgun Savaşçı’da Kemal Tahir’in düşüncelerini yansıtan Doktor Münir, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden ayrıldıktan sonra İttihatçıların kadro aramaya giriştiklerinden bahsetmesi üzerine Halil Paşa, kadronun gerekli olduğuna kısa zamanda inandıklarından ancak yetiştirmeye vakit bulamadıklarından, Vehip Paşa’nın Diyarbakır’dan döndüğünde umut dolu, yol gösterici ışığa kavuştuklarından, bulduğu ışığın Ziya Gökalp olduğundan bahseder ve şöyle devam eder: “Bulduğu ışık Ziya Gökalp adında o zamana kadar hiç tanınmamış bir adamdı. ‘Kalp herif’ dediğin Ziya Bey’i nasıl kaptığımızı, önüne ne imkânlar açtığımızı aklına getir. Ağzının içine bakıyorduk. Her sözüne *Kur’an* emri gibi inanıyorduk. Memleketin biricik umudu olan gençliği, gözü kapalı bıraktık eline... İnsanları seçmekte, yetiştirmekte devlet kadar güçlüydü. ‘Bunu kötüye kullandı.’ dersin haksızlık edersin! Gücü o kadardı. Böyle bir iş

⁸⁰ Kemal Tahir, “Üniversite”, *Dutlar Yetişmedi*, s. 122.

⁸¹ Kemal Tahir, “Kondurma Siyaseti”, *Göl İnsanları*, 3. bs., Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 314.

⁸² Kemal Tahir, *Karılar Koğuşu*, s. 208.

⁸³ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 479.

⁸⁴ Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, s. 108-109.

için hazırlanmamıştı. Az konuşup çok dinlemesi, arada dalıp dalıp gitmesi, senin demenle 'uyuyakalması' bilgisinin yalınkatlığındandı. Delikanlıları yetiştirirken, kendisi de yetişmeye çabalıyordu. Onu da, bizim gibi çöken imparatorluk, uçuruma sürükledi. İslamcılıktan, Batıcılıktan, Türkçülükten, uyuşmasına imkân olmayan bu üç şeyden bağlayıcı bir düşünce sistemi çıkarmaya uğraştı. Bu yola sapmak, ilk adımda yenilgiyi kabullenmekti. Yenildik."⁸⁵

Aynı romanda Doktor Münir Halil Paşa'yı Ziya Gökalp ile birlikte eleştirir: "Sizin kara kaplı kitabın başında: 'Gözlerimi kaparım/Ödevimi yaparım' yazılıdır. Sizin baba yasanız böyle başlar. İri bilgininiz Gökalp Ziya mollayı kötülüyorum sanma!.. Onun da suçu yok... Bu lafi, başkalarını aldatmak için uydurmadı. Çok büyük, çok çıkarlı bir gerçek bulduğuna inanmaktadır bugün bile... Kendisi de çünkü ödevini her zaman gözünü kapayarak yapmıştır. Meseleleri birbirine karıştırmaması, sonra da işin içinden çıkamaması bundan..."⁸⁶

1943 yılında Dumanlı Boğazköy Enstitüsü'nün kuruluşunu anlattığı *Bozkırdaki Çekirdek* adlı romanda yazar, tek parti genel sekreterinin yüreğinde bir zamanlar "Nazi arslanı yatıp kalkmıştı. Hitler'in kazanma umudu kalmayalı, bir başka arslan almıştı, yenik düşenin yerini... Ziya Gökalp merhumun, halka rağmen, aydınlar despotluğunu getirecek alaturka bir arslan."⁸⁷

Hür Şehrin İnsanları'nda yukarıda yer verdiğimiz anketin "Hayvanları sever misiniz? Hangisini?" sorusuna Murat'ın "Dünya beğense de sadakatini kurdu severim de köpeği sevmem."⁸⁸ cevabı üzerine Ertuğrul Hikmet yüzünü buruşturur: "Kurt mu? Başımıza bir de kurt sevdası çıkıyor. Allah beterinden saklasın... Mustafa Kemal 'Türkiye Cumhuriyeti'nin arması ne olsun?' diye sormuş. Sofradakilerden birisi 'Kurt olsun.' demez mi? Bizim omuzdaş, 'Ne kurdu?' demiş. Efendim, hani bozkurt var ya... *Ergenekon Efsanesi... Alageyik... Biz bu geyik mahlûkuna pek müptelayız nedense, boynuzluluğundan besbelli. Canım okuyup ezberlediniz mi? Türkçü Ziya Gökalp destan bile yazmış. Alageyik oğlanla kızı bir yardan atmış da... Orada ürememişler de... Yol bulup çıkamamışlar da... Derken bir bozkurt peydahlanmış... Herif sofrada bunu nakletmiş de, hitamında 'Efsane olduğundan, Türk efsanesi, armaya bozkurtu geçiresek pek münasip olur.' diye akıl vermiş. Paşadır, mavi gözlerini belerterek: 'Kurdu, köpeği bırakın! İnsana mahsus bir şey isterim!' diye başını şu yana çevirivermiş... Kurdu bir de, öküzü paralanmış köylü dayıya sor bakalım muhallebi çocuğu..."⁸⁹ Hikmet Ertuğrul'un bu sözü üzerine Murat ciddiyetle soruya kendisinden önce köpek cevabını veren Canyoldaşı'nın İnci'ye kur yaptığından şüphelendiğinden dolayı inadına kurt cevabını verdiğini söyler.*

Kemal Tahir'in ölümünde sonra yayımlanan ikinci hikâye kitabı *Zehra'nın Defteri*'ndeki "Han" adlı öyküde ilk defa Ziya Gökalp tarafından kullanılan "mefkûre" kelimesine atıf yapılır. Hikâyenin kahramanı Hayrettin, Turancı olduktan sonra Cengiz adını alır. Babasına geçirdiği değişimi anlatırken mefkûre kelimesini kullanır. Babası "Ne demek mefkûre bana karı adı gibi geldi..."⁹⁰ diye karşılık verir.

Kemal Tahir, Ziya Gökalp'le ilgili görüşlerini Osmanlılık ve Batılılaşma anlayışı ile karşılaştırarak verir. Yazara göre Doğu ile Batı birbirine hiç benzemez: "Biz Batı'dan gördüklerimizi alırız, almakla da kendi malımız olur, düşüncesi o kadar yanlıştır ki, yalnız kelimesi içine bile sığmaz bir şaşkınlık! Batı'dan gördüğünü alamazsın! Alırsın ama, sindiremezsin içine, kusarsın! Çünkü Batı esvabı, dikenlidir. Onu giyebilmek için gergedan

⁸⁵ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 139-140.

⁸⁶ *Age*, s. 118.

⁸⁷ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 12.

⁸⁸ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 30.

⁸⁹ *Age*

⁹⁰ Kemal Tahir, "Han", *Zehra'nın Defteri*, s. 88.

derisi ile kaplı bir sırtın olması gerekir. Oysa senin kelebek kanadı gibi incecik bir derin var. Olmaz!.. Sırtına alır almaz kan içinde kalırsın ki, bir avazın yerde, bir avazın gökte bağırıp ağlamaya çökersin!..”⁹¹

Ziya Gökalp’ı değerlendirdiği “Osmanlılık-Batılaşma-Çöküntü” başlıklı yazısında: “En modern dünya görüşlerinin kılı kırka yardığı bir dönemde 1900-1920 döneminde, uzaktan uzağa bir zavallı düşünüre benzeyen Ziya Gökalp’ın, hangi fikir bataklarında debelendiği, Batı’dan bula bula işporta malı, perakendeci Durkheim’in yarım yırtık eskilerinden ileri geçemediği düşünülürse, gerek Batılaşmacıların, gerekse eskiyi geri getirmek, yani ölüyü diriltmeye umut bağlamış doğucuların neden sırayla yenilgilere düştükleri kolayca anlaşılır.”⁹² demektedir.

Kemal Tahir, “Han” isimli hikâyesinde Turancı kahramanına söylediği “mefkûre” mefhumu ilgi ilgili notlarında da yorum yapmıştır: “Malum ya, bütün şişirmelere rağmen, malum ilmî sebeplerle Ziya Gökalp Bey’den, uydurduğu artık kullanılmaz olan mefkûre kelimesi kalmıştır. Bu zatın bu işi, kelime uydurma bahsinde hep tekrarlanır. Felsefesi ve sosyolojisi ciddi düşünürler tarafından çoktan unutulduğu hâlde.”⁹³

Rıza Nur

Kemal Tahir, *Zehra’nın Defteri*’nde yer alan “Sör Doktor Cankatar Beg Lokman” adlı hikâyesinde Rıza Nur’dan, onun Beg unvanını hak etmesinden bahseder. Rıza Nur, Tıp Fakültesine girdiğinde Leon Kahon’un *Gökbayrak* isimli kitabını alarak son sınıfa kadar okur, notlar alır, ezberler: “Pek de farkında olmadan BEG’liği kazandı. Her ne kadar anası Çerkez, babaannesi Arnavut olması bu BEG’liğe az biraz gölge düşürdüğü söylenebilir de, Doktor RIZA NUR BEG’e bir mektupla başvurulup bu mesele gün ışığına çıkarıldı. BEG’lik, kandan değil; VİCDANDAN, İNANÇTAN geliyordu. GÖKBAYRAK’ı ezberine aldığına göre de DOKTOR LOKMAN da vicdaniyle imanıyla su katılmamış Türk oğlu Türk sayılırdı.”⁹⁴

Yazar, yukarıda da görüldüğü gibi Rıza Nur’un anne ve babasının kökenini belirttiikten sonra Anadolu Türkçesinde kullanıldığı şekliyle “beg”, doktorluk tahsilinden dolayı ve yine aynı amaçla “lokman”, okuduğu “Gökpayrak” adlı eseri, beyliğin nereden geldiğini ifade ettiği “vicdan” ve “inanç” kelimelerini özellikle büyük punto ile yazarak eleştirdiği Rıza Nur’un Türkçülüğünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır.

Halide Edip Adıvar

Kemal Tahir’in eserlerinde yer verdiği Halide Edip Adıvar, daha ziyade Millî Mücadele’deki rolüyle karşımıza çıkar.

Bir Mülkiyet Kalesi’nde Yayalar Köylü İbrahim, seyir esnasında Mahir Efendi’ye “bir karı ile beş altı herifi” Ankara’ya geçirdiklerini söyler. Bahsedilen kadın, Halide Edip’tir. İbrahim şöyle devam eder: “Karı kitapçıymış... Kitap yazarmış... Koca koca kitaplar... Arslanın erkeği var da dişisi yok mu? İstanbul’da da bir karı türemiş. Düşman memleketi basınca, biz erkekler girecek delik aradıktı. Karı, karşılığı ile bayraklar yaptırmış. Osmanlı sancakları ama, bezi kırmızı değil... Siyah bez üzerine bayraklar! ‘Yüzümüzün karası bayrağa vurdu.’ demek mi istedi, yoksa ‘Biz bu lekeyi bir gün temizleriz.’ mi demek istedi. Elbet bir

⁹¹ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 139.

⁹² Kemal Tahir, *Notlar 11: Batılaşma*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 162.

⁹³ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 193.

⁹⁴ Kemal Tahir, “Sör Doktor Cankatar Beg Lokman”, *Zehra’nın Defteri*, s. 146.

manası olacak. Düşman bile üzerine varamadı. Meydanda feryat etmiş: 'Hey erkekler, neredesiniz? Vatanı, milleti kime bıraktınız?' diyerek."⁹⁵

Yol Ayrımı'nda Ayşe, arkadaşıyla bir sabah uyandıklarında düşmanın yeniden saldırdığını, İzmir'e asker çıkardığını görmeyi ve onlarla savaşmayı dilediklerini, dillerinden düşürmedikleri "Teslim olmak başka şey/Esir düşmek başka şey/Seni sevmek başka bir şey hürriyet/Uğruna dövüşmek başka" şiirini biraz değiştirerek "hürriyet" yerine "güzel yurt" dediklerini söyler. Bu konuda Halide Edip'i ceplerinden harçlıklarını aşmış gibi "iğrenerek" kışkırdıklarını, bir yandan da gidip minnetle elini öpmek istediklerini ekler.⁹⁶

Kurt Kanunu'nda Kara Kemal Bey, başyazısını Mehmet Asım'ın yazdığı *Vakit* gazetesini okurken bir önceki güne ait yayın reklamının kısaldığını fark eder: "Halide Edip'in İngilizce basılan anıları yok olmuş... Yazar hakkında bütün övgüler de gitmişti. 'Yeni romanımız-ZEYNO'NUN OĞLU-Yazarı: Halide Edip-Pek yakında tefrika sütunlarında yayımlanacaktır."⁹⁷

Süleyman Çelebi alt başlığı altında da belirttiğimiz gibi *Karılar Koşusu*'nda hapisane ortamında okutulan ve huşu içinde dinlenen *Mevlit*'i ve yazarı Süleyman Çelebi'yi eleştiren Murat, Halide Edip'in eseri "*Sinekli Bakkal*'ının kız mevlîçisine rağmen tahammül edilir gibi"⁹⁸ olmadığını ifade eder.

Yahya Kemal Beyatlı

Kemal Tahir, şiir mevzuunda Nâzım Hikmet'le tanışana kadar Yahya Kemal'in etkisinde olduğunu söyler. Kemal Tahir'in tarihî bakış açısı zaman içinde değişse de Yahya Kemal'in şiirlerine eserlerinde yer vermiştir.

Esir Şehrin İnsanları'nda işgal altındaki vatanın psikolojisinde yarattığı derin etki ile intihar etmeyi düşünen Üsteğmen Mehmet Ali, defterine gece gördüğü bir rüyayı aktarır: "Bir alay sancağı önde, bando arkada, Orta Asya'ya doğru gidiyormuşuz. Anayurda... Turan'a doğru... Dağlardan sayısız atlılar akıyor ovaya... Hepsi de bizden, hepsi bizim atlılarımız..."

'Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Marş sözleri yapmışız Yahya Kemal Bey'in *Atlılar* şiirini..."⁹⁹

Esir Şehrin İnsanları'nda Yahya Kemal'in Osmanlı'nın eski zaferlerini anlattığı, *Akıncı* şiiri, Mehmet Ali'nin rüyasında gördüğü bir hayal olarak kalırken aynı şiir *Bir Mülkiyet Kalesi*'nde Millî Mücadele ortamında değerlendirilir.

Selami Efendi, Mahir Efendi'den, ölen arkadaşları Baha Efendi için şehitlik mertebesine eriştiğini, ruhunun cennete gittiğini duyunca Baha Efendi'nin sol ayağında romatizma olduğundan ruhunun henüz cennete vasıl olmadığını, göğün bilmem kaçınıc katında daha ayak sürdüğünü söyler. Mahir Efendi'nin kızması ve uyuması konusunda onu uyarması üzerine Selami Efendi mahsustan horlamaya başlar. O andan itibaren yüzbaşısından aldığı emir mucibice uykuda bulunacağından ve söylediklerinin sayıklamadan ibaret sayılacağından cevap vermesine lüzum olmadığını belirtir ve devam eder: "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik/Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik". Bugün iki bin atılımız var. Kaçıyoruz Yahya Kemal Beyefendi... 'Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle/Bir yaz günü geçtik Tuna'dan

⁹⁵ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 274.

⁹⁶ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 208.

⁹⁷ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 86.

⁹⁸ Kemal Tahir, *Karılar Koşusu*, s. 166-167.

⁹⁹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 37.

kafilerle' Ak tolgalı beylerbeyinin şimdi ne diye haykırdığını bilmem ama, böyle giderse biz, affınıza mağruren, bir kış günü Sakarya'yı gerisin geriye gideceğiz. 'Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan/Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan' Şimşek gibi... imiş... Efendim. Yani Rabb'im'in kibrit çakıp binbaşı kulunu araması hesabı... 'Cennette bugün gülleri açmış görürüz de/Hâlâ o kızıl hatıra titrer gözümüzde.' İşte Mahir Efendi, gene cennete geldik. Gülleri açmış görürüz de... Cennet mekân Mülazım Baha Efendi de cennet mekân! Abdülhamit de cennet mekân. İkisi bir araya çok yaraşlılar doğrusu... Acep zavallı Baha Efendi, orada da 'Padişahım çok yaşa!' diye avazı çıktığı kadar bağırma mecbur mudur? Ne dersin Mahir Efendi?'¹⁰⁰

Esir Şehrin İnsanları'nda Yahya Kemal'in *Mâhurdan Gazel*'inden alıntı yapılır. Kâmil, sandalın yol alışı sırasında telaşsız inip çıkan kürekler, sandalın kuvvete boyun eğmiş, genç bir kadın gibi oynak ama istekli oluşunu düşünür ve "Atladı dâmen tutup üç çifte bir zevrakçeye/Geçti sandalım mah-ı nev... beytini bitirmeden Nedim'in bir gazeline geçer. Nedim bahsinde ayrıntılarına yer verdiğimiz bu mukayesede Murat için yazar: "İyi ama, ilk hatırladığı beyit geçenlerde yazılmış bir gazelden... Mahur Gazel'den... Bozguna, çöküntüye, orospuluğa rağmen mahurdan bir gazel..." diyerek Yahya Kemal'i tenkit eder.¹⁰¹

Hür Şehrin İnsanları'nda Murat, Şahap'ın annesi Hüsniye Hanım'ın vefatı üzerine insanın ölümü ile özelliklerinin de yok olup gitmesini sorguladığı konuşmasına Yahya Kemal'i de dahil eder: "Hüsniye teyzemde bitmez tükenmez bir anne şefkati vardı. Ölümüyle beraber bu harikulade insan hissi, kadın duygusu heba mı oldu? Tanburi Cemil'in parmaklarındaki tanbur çalmak melekesi... Ne bileyim, Neyzen'in sanatı... Yahya Kemal'in başındaki şiir yapan şey..."¹⁰²

Yine *Hür Şehrin İnsanları*'nda deniz ile ilgili şiirler okuyan toplulukta Yahya Kemal de söz konusu edilir. Nâzım Hikmet başlığında ele alacağımız Yahya Kemal'in *Gece* şiirinden "Mehtabı sürükledik sulara" mısraının deniz için mi göl için mi yazıldığını bahsinde Nâzım Hikmet hayranı olan Fatma, Yahya Kemal'in mezkûr mısraındaki seslerin Victor Hugo'da da olduğunu söyler. Murat, bir başka mecliste Yahya Kemal'in *Ses* şiirini okur ve bazı mısralarını açıklar.¹⁰³

Otobiyografik unsurların karşımıza çıktığı *Hür Şehrin İnsanları*'nda şiirler yazan Murat (Kemal Tahir) henüz Yahya Kemal'in etkisi altındadır, şiirlerini beğense de fikrî bakımdan Nâzım Hikmet'i sevmemektedir.

Damağası'nda hapis yatan Kitaplı Casus, Malatyalı Mazmanoğlu Hacı İbrahim'in peri kızıyla evlenme masalını anımsar; bütün masal, roman, piyes, filmlerin insanoglunun imkânsız olanaklı kılma arzusundan doğan ürünler olduğunu düşünür ve Yahya Kemal'in *Deniz Türküsü*'nden bir mısra hatırlar: "Yahya Kemal ne güzel söylemiş: İnsan hayal ettiği - edebildiği- kadar yaşıyor."¹⁰⁴

Kuva-yı Milliye'ye katılan ve yurdun işgal altından kurtuluşu için çalışmaya başlayan Kâmil Bey'in şahsında yazar, vatanın içinde bulunduğu şartlarda yakınlarda yazıldığını söylediği gazel için Yahya Kemal'i eleştirir ancak bu eleştirisi Ahmet Haşim'e yönelttikleri

¹⁰⁰ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 336-337.

¹⁰¹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 278.

¹⁰² Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 96.

¹⁰³ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 381

¹⁰⁴ Kemal Tahir, *Damağası*, 3. bs., Tekin Yayınevi, 1999, s. 136.

kadar şiddetli değildir. Bir zamanlar sevdiği ve etkilendiğini Şair Yahya Kemal, yine kahramanların en zor ve sıkıntılı zamanlarında eski zaferleri anlattığı şiirleri ile hatırladığı veya dönemin mukayesesini yaptığı isimdir.

Kemal Tahir, notlarındaki Yahya Kemal'in şiirini muhteva açısından ele alır: "İçtimai hadiseler -ki insan da muayyen bir hayat merhalesinde, mensup olduğu sınıfa göre tahlil edilmesi lazım gelen bir içtimai hadiseden başka bir şey değildir- ilerlemiş çeşitli hususiyetleriyle, bugünkü içtimai şartlara uygun olarak reslist bir görüşle tespit, elbette eskiden kullanılmış kalıplara yüzde yüz sadık kalmakla yapılamaz... Yeni muhteva yeni şekil ister. Muhtevanın şekle tesiri olduğu gibi, şeklin de muhtevaya tesiri vardır. İlk eserlerinde muhteva itibarıyla yeni sesler ve edebî görüşler ihtiva eden Yahya Kemal gazelleri, giderek Yahya Kemal'i eski muhtevaların kötü ve basitleriyle dolu rubailer yazmaya kadar götürdü."¹⁰⁵

Nâzım Hikmet Ran

Kemal Tahir'in eserlerinde en çok yer verdiği şairlerden biri Nâzım Hikmet'tir. Nâzım Hikmet ve çevresiyle tanıştıktan sonra siyasi görüşü değişen Kemal Tahir, aynı suçtan hüküm giydiği, bir dönem birlikte Çankırı hapisanesinde yattığı, sürekli mektuplaştığı ve hayatının sonuna kadar dostluğunu sürdürdüğü Nâzım Hikmet'i henüz tanımadığı zamana yansıttığı *Hür Şehrin İnsanları*'nda şiirlerini değil düşüncelerini sevmediğini belirtir.

Hür Şehrin İnsanları'nın kahramanları bir araya geldiklerinde şiirler okurlar. Sarayburnu'nda denizle ilgili konuşmalar sırasında Fatma, denizi en iyi anlatan şiirin hangisi olduğunu sorar. Çeşitli şairlerin şiirleri söylenir. Fatma, Nâzım Hikmet'in *Bahr-i Hazer* adlı şiirinden:

"Ufukların ufuklara...

Ordu, ordu!

Köpüklü mor, dalgalar koşuyordu.

Hazer rüzgârlarının dilini konuşuyordu. Balâ'm

Konuşup koşuyordu"¹⁰⁶

mısralarını okuyunca Murat kaşlarını hafifçe çatar, bu "komünist" şairi sevmemek için epey zamandır vargücüyü kendini zorlamaktadır. Murat, bu şiirin deniz için değil, göl için yazıldığını söyleyince Fatma Yahya Kemal'le Nâzım Hikmet'i karşılaştırmaya başlar:

"— Bilmem ki... Bu göl için yazılmış, yoksa 'Mehtabı sürükledik sular da' mısra mı?... Seslere bakın... Victor Hugo'da aynı seslere rastladım. Bir mısra şöyle bitiyordu galiba... '... Les flots vers naus (Dalgalar bize doğru geliyor) Nâzım Hikmet'te bu sesin daha mükemmel var:

Devrilen

bir atın

sırtından

inip

Şahlanan

bir ata

¹⁰⁵ Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, s. 90.

¹⁰⁶ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 364.

biniyor kayak.

Bir kere dalgaların kıvraklığını veriyor. Sonra kayak kelimesini kayıkhh, diye okunacak ki... Türkmenistanlı dümencinin yanındaymışsın gibi suyu küpeşteye hışımla sürünmesini dinleyeceksiniz!”¹⁰⁷

Murat, sohbet sırasında bir başkasınınmış gibi kendi şiirini okumaya hazırlanır ancak fena hâlde utanır. “Bu Nâzım Hikmet ne zaman araya girse, vezinli şiirlerin hepsinde bir kifayetsizlik, tıknafeslik, insanı öfkeliendiren bir acz başlıyordu.”¹⁰⁸ diye düşünür.

Fatma, Nâzım’ın *Denize Dönmek İstiyorum* adlı şiirini okuduktan sonra yine yorum yapılı:

“Bizim şairler denizi şimdiye kadar bir başka şeye dekor olarak kullanmışlar. Ekseriya aşka... Hem de ümitsiz aşka... Nâzım Hikmet’in denizi de elbet bir sembol... Fakat dekor değil... Madde-i asliye... Burada bilakis bizzat şair kendisini dekor hâline koymuş...”¹⁰⁹

O zaman neşredilmemiş olan Nâzım Hikmet’in *Karım Mektup*’unu çok tekrarlandığından ezberinde olduğunu söyleyen Murat’tan şiiri okuması istenir. Murat, şiirlerini sevdiği hâlde yukarıda da ifade ettiği gibi Nâzım’ı sevmez ve bunu da söyler: “Sizin gibi duyarok okuyamam. Çünkü şairini hiç sevmiyorum.”¹¹⁰ Fatma bu şair sevilmez mi, diyerek şaşkınlığını belirttiğinde Murat: “Kendisiyle hiçbir alışverişim yok. Fikirlerini sevmiyorum.”¹¹¹ der ve ısrar üzerine söz konusu şiiri okur. Fatma yaşanan gözlerle bu şiiri ona yazmasını ister:

“Bir tanem!
Son mektubunda yüreğim sızlıyor,
başım sersem diyorsun,
Seni asarlarsa,
Seni kaybedersem diyorsun
Yaşayamam!

Yaşarsın karıcığım,
Dağlır bir duman gibi kederin rüzgârda
Yaşarsın Nâzım’ın kızıl saçlı bacısı
Ancak bir yıl sürer,
Yirminci asırlarda,
Ölüm acısı!..

¹⁰⁷ *Age*, s. 365.

¹⁰⁸ *Age*

¹⁰⁹ *Age*, s. 366.

¹¹⁰ *Age*

¹¹¹ *Age*

Ölüm, bir ip te sallanan bir ölü!
Bu ölüme bir türlü
Razı olmuyor gönlüm
Bir seher vakti
Bir çingenenin kıllı bir örümceğe benzeyen eli
Takacaksa ilmeği boğazıma
Mavi gözlerinde korkuyu görmek için
Beyhude bakacaklar Nâzım'a!
Ben alaca karanlığında son sabahımın
Siz dostlarımı düşüneceğim
Ve yarı kalmış bir türkünün azabını
Toprağa götüreceğim

Karım benim,
İyi yürekli.
Gözleri baldan tatlı arım benim
Neden yazdım istendiğini idamımın
Daha dava ilk adımında
Ve henüz bir şalgam gibi koparmıyorlar
kafasını adamın

Bunlara aldırma boşver
Paran varsa eğer
Bana bir fanile don al,
Tuttu gene bacağımın siyatik ağrısı
Unutma ki
Daima iyi şeyler düşünmeli bir mahpusun karısı...¹¹²

Şiirin okunmasının ardından tahliline başlanır: “Başka hiçbir tarza benzemiyor. Boşver sözüyle siyatik ağrısı ve fanile don hiç değilse böyle bir şiire giremez sanılır. Bazen de bilakis ne kadar sade yazar. Galiba asıl cesareti de buradadır. Mesela:

‘Gece gelen telgraf
Dört heceden ibaretti.
Vefat etti.’

¹¹² Age, s. 366-367.

Bir şeyler öğrenmeye mecburuz. Anlıyorum. Her yeni şey gibi, bu da eskisinin hatalarını birdenbire önümüze çıkardı.”¹¹³

İnci, Murat’ın hatalı dediği eskilerden ya da kendi yazdıklarından okumasını ister. Fatma, *Karıma Mektup*’tan sonra hangi şairin eski tarz şiir okunsa mahvolmaya mahkûm olduğunu düşünür. Murat, aşağıda bahsedeceğimiz İlhami Bekir’in şiirini okuduktan sonra: “İşte Nâzım Hikmet’te olmayan budur. O kocaman şeyler yazıyor. Şiir mi sahiden büyük, yoksa, şiire o büyüklüğü veren kendisine göre mühim olan mevzular mı, insan kestiremiyor.”¹¹⁴ Fatma, Murat’a bu düşüncelerini Nâzım’a söylemesi gerektiğini ifade eder. Murat: “Ya Bursa’ya gitmeliyim! Yahut daha dört buçuk sene beklemeliyim. Malum ya altı buçuk sene hapse mahkûm.”¹¹⁵ der. Murat, Fatma’nın “Yazık! Onunla aynı zamanda yaşamakta olmak insana gurur veriyor.”¹¹⁶ sözlerini duyunca “zıddına basılıyor” gibi rahatsızlık hisseder. Daha sonra Murat, yalnız Fatma’yı mutlu etmek için Nâzım Hikmet’in *Salkım Söğüt*’ünü okur.

Aynı romanda Ayşe, Nâzım Hikmet için: “Evet! Belki büyük şairdir. Lakin Mustafa Kemal Paşa’ya inanmıyor. Ben bu memlekette Mustafa Kemal Paşa’ya inanmamayı ihanet sayıyorum. Hainlerin cezası da ölüm olmalı. Bu işi de, asla uzatmamalı.” demesi üzerine başlayan tartışmada Ertuğrul: “Bakınız bir *Nikbinlik* şiirinde:

‘İyi günler göreceğiz çocuklar

Güneşli, iyi günler göreceğiz. Motorları engin maviliklere süreceğiz çocuklar

Süreceğiz! Hele açtık mı bir son vitesi

Vuruyor motorun sesi ooy çocuklar! Kim bilir ne harikulâdedir,

160 kilometre giderken öpüşmesi...’

diyebilen adam şimdi mahpustadır. Af buyurun, buna karşılık Beyoğlu’nda, şu, pencerenin önünden geçen sokağın kaldırımına sımsıkı yapışık Beyoğlu’nun muhtelif evlerinde bir anda dört yüze yakın kerhane icra-yı sanat etmektedir.¹¹⁷ diyerek Nâzım’ı savunur.

Karılar Koşusu’nda siyasi suçlu olarak Malatya’da hapis yatan Murat, odasının duvarına Nâzım Hikmet’in bir portesini asar, sık sık onunla konuşur, mektuplar yazar ve ona “üstat” diye hitap eder.¹¹⁸ *Namusçular*’da da Murat’ın odasının kapısının karşısındaki köşede Nâzım Hikmet’in yağlıboya büyük portresi vardır.¹¹⁹

Karılar Koşusu’nda İkinci Dünya Savaşı’nda Sovyetleri destekleyen Murat, bir yandan muharebe bir yandan aşırı sıcaklar ve avukattan aldığı olumsuz mektuba canı sıkılır ve Nâzım Hikmet’in *Taranta-Babu’ya Mektuplar*’ından bir bölümü aralıksız olarak aklından geçer:

“Bir öyle şaşılası dünya ki burası

Balıklar kahve içerken

¹¹³ *Age*, s. 366.

¹¹⁴ *Age*, s. 367.

¹¹⁵ *Age*, s. 369.

¹¹⁶ *Age*

¹¹⁷ *Age*, s. 671.

¹¹⁸ Kemal Tahir, *Karılar Koşusu*, s. 120.

¹¹⁹ Kemal Tahir, *Namusçular*, s. 89.

Çocuklar süt bulamıyor.
İnsanları söze besliyorlar,
Domuzları patatesle...¹²⁰

Murat'ın gözü "Alınmamış şehirleri de beri tarafta bırakarak mevhum bir cephe hattı" çizdiği İtalya haritasına ilişir. O şehirlerin de yakında düşeceğini, yakında bütün Avrupa'nın düşeceğini tasavvur eder. "Haritada her milimetrenin neler ifade ettiğini biliyor. İrzına geçilmek istenen dünyanın alın lekesini siliyorlar." diye düşünür¹²¹ ve *Taranta-Babu*'ya *Mektuplar*'dan bir beyit daha okur:

"Mussolini çok konuşuyor
Çok korktuğu için çok konuşuyor."¹²²

Nâzım ile dostluğunu eserine yansıtan ve onu hatırlatan konularda Nâzım'ın şiirlerine başvuran yazar, mahpusluğun verdiği yoksunluğu hisseden Murat'ın, şairin bir şiirini daha iyi anladığını belirtir: "Orada şair kâinattan bile daha ehemmiyetli ve hayret verici hadisenin,

'Yolunda durulan,
Zincire vurulan
İnsan...'

olduğunu söylemişti."¹²³

Yine aynı romanda Gardiyan Kel Hasan'ın on bir yaşında, dokumada beton mahzende çalıştığından sürekli kan tüküren kızı Nadire'nin Murat'ın kitapta makamla okuduğu Nâzım Hikmet'in "Çocuklarımız işten eve sapsarı iskelet gelir. Bizim soframıza yılda bir kere et gelir." sözünü (mısralarını) doğru bulduğunu söyler. Murat'ın bunları duyduğu zaman hayal dünyasında canlanan Nadire, etraf flulaştırılarak Nâzım Hikmet'in şiiriyle tasvir edilir: "Murat'ın gözlerine bir buğu hücum etti. Zorla yutkundu. Nadire –Gardiyan Kel Hasan'ın kızı-perişan amele kalabalığından birdenbire ayrılıp, kocaman uçsuz bucaksız bir meydanda sanki tek başına kalmıştı. Başında pembe tülbenkten başörtüsüyle incecik, erimiş gibi, boynu biraz çarpık, ayağında Romalı sandallarına benzeyen meşin atkılı takunyası ile yüzüne bakıyor, Nâzım Hikmet'in 'İyi günler göreceğiz çocuklar' diye başlayan *Nikbinlik* adlı şiirini ağzı ve gözleriyle dinliyor, ağzı ve gözleriyle anlıyordu. Anlıyordu da, ciğerlerini taş dolusu tükürmeye başladığı hâlde, 'Ne fayda biz göremeyiz ki' diye şikâyet bile etmiyordu."¹²⁴

Süleyman Çelebi bahsinde ele aldığımız *Karılar Koşuşu*'nda okutulan *Mevlit*'i dinlerken arada sırada içini çekenleri gören Murat'ın aklına *Bendirci Kendini Niçin Öldürdü?*'den bir mısra gelir: "Kocakarı bir uçurum gibi içini çekti."¹²⁵

Murat, "Bizim Osmanlılar neden Sadi gibi bir adam yetiştirememişler?" sorusuna cevap ararken aslolanın lisan değil, insanların işine yarar meram anlatmak olduğunu ifade eder. Bu insanların kimler olabileceği hususundaki mülâhazasını Nâzım Hikmet ve eşi Piraye ile de ilişkilendirir: "İnsanın işine yarar bir meram. Hangi insanların bakalım? İnsan da birkaç türlü. Ümitli insanın işine yarayacak söz. Ümitli insan... Yani alın teriyle yaşayan... Ölümü ancak çıkageldiği hâlde, birkaç saniye düşünmeye vakit bulmuş ve bütün ömrünü yalnız

¹²⁰ Kemal Tahir, *Karılar Koşuşu*, s. 51.

¹²¹ *Age*

¹²² *Age*

¹²³ *Age*, s. 86.

¹²⁴ *Age*, s. 380.

¹²⁵ *Age*, s. 168.

yaşamaya ve kendisiyle beraber ve kendisinden sonra nesil nesil yaşayacaklara faydalı olarak kullanmış insana faydalı bir meram... Mesela, Piraye'ye faydalı bir meram..."¹²⁶

Bir Mülkiyet Kalesi'nde Kemal Tahir, Nâzım Hikmet'in *Şeyh Bedrettin Destanı*'ndan aldığı bölümle Mahir Efendi'nin düşünceleri arasında bağ kurar:

"Ben yolculuk etmeyi sevmem tek başıma
Bir ikinci vakti can yoldaşıma
Dedim ki: geldik. Dedim ki: Bak!
Gelmeye başladı bir adım geriye ağlayan toprak"¹²⁷

Mahir Efendi, Yahya Kaptan çetesi efradından Yayalar Köylü İbrahim'le 'bir ikinci vakti' yürürken bu şiirde anlatılanları bir başka manada hisseder: "Toprak değil, üzerindeki hürriyet havası gülmekteydi."¹²⁸

Damağası'nda on iki on üç yaşında kız kaçırmaktan hapse giren Kel Yiğit'in kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesinin gerekliliği üzerine konuşmasını dinleyen Kitaplı Casus, Nâzım Hikmet'in *Kuva-yı Miliye Destanı*'ndan bir bölüm hatırlar:

"Yeşil bir ağaç gibi gülen
ve merasimsiz ağlayan
ve ana evrat küfreden ki onlardır..."¹²⁹

Bozkırdaki Çekirdek'te tek partinin ileri gelenlerinden Karayağız Milletvekili, Yunus'tan Nâzım Hikmet'e kadar bütün büyük şairlerin en iyi şiirlerini ezberden okur.¹³⁰

Nâzım Hikmet, sosyal, siyasi meselelerin yanında Kemal Tahir'in eserleri ile ilgili kanaatlerini de mektuplarında kendisine bildirmiştir.¹³¹ Hemen her konuda fikir alışverişinde bulunduğu ve tanıştıkları günden itibaren başlayan dostlukları baki kalan Kemal Tahir, eserlerinde yer verdiği Nâzım'la ilgili olumsuz tavır sergilediği *Hür Şehrin İnsanları*'nda bile Şair Ertuğrul Hikmet tarafından müdafaa edilmiştir. Murat ise hapisanede iken dava arkadaşı Nâzım Hikmet'in resmini duvarına asmış, onunla konuşmuş, doğru bildiği konularda, bunaldığında, haksızlıklara şahit olduğunda şairin mısralarından destek almıştır.

Peyami Safa

Kemal Tahir, eserlerinde Peyami Safa'yı daha çok gazeteci kimliği ile ön plana çıkarmıştır. Örneğin *Karılar Koğuşu*'nda Murat'ın, yukarıda bahsettiğimiz odasındaki harita üzerinde çizdiği sınırları haklı göstermek için Alman taraftarı aydınların isimlerini sayarken Peyami Safa'yı da zikreder: "Olmadı. Ali İhsan Sabis, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet Paşalarla Peyami Safa ve Mümtaz Faik Fenik Beyler de Alman ordusuna bol bol şehir teslim ettirirlerdi.

¹²⁶ *Age*, s. 367.

¹²⁷ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 273.

¹²⁸ *Age*

¹²⁹ Kemal Tahir, *Damağası*, s. 152.

¹³⁰ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, s. 8.

¹³¹ Ayrıntılı bilgi için bk.: Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapusanedan Mektuplar*, Bilgi Yayınevi Ankara, 1968.

Zafer bağışlarıydı. Demek ki gönlümüzün dilediğini olmuş saymak için bir şart lazım: İsteklerimiz, realitelere uygun ve haklı olacak...¹³²

Yazar eserlerinden ziyade notlarında Peyami Safa'nın edebî şahsiyetinden bahseder.

Kemal Tahir, 1933 yılının Mayıs ayında Ziya İlhan'a yazdığı mektubunda: *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* ve bilhassa *Bir Tereddüdün Romanı* ile ilgili: "O kadar kendisinin ki, insan, alkolik ve kokainman bir romancı ve böyle bir tipten ne kadar kabilsen o kadar nefret ediyorsun."

Yazı hoş, üslup mükemmel, yenilik bol. Gelgelelim roman ve mevzu, şahsiyetler kabil olduğu kadar berbat. O kadeh kadeh içkiler ve alkolden ve diğer mükeyyifattan zehirlenmiş bedbahtlar, burun dolusu kokainler arasında insan bunalıyor, terliyor, nefret hissi duyuyor. Lakin bu içkilere karşı değil de bu çamur insanlara karşı.

Ne bileyim arkadaşım, usta Peyami civıttı. Galiba.

Ben bunu ona yakıştıramadım.

Bu hükmü verirken daha etraflı düşünmek mecburiyetindeyiz. Her gün herkes için fıkra yazan ve uzun zabıta romanlarıyla cemiyetin (!) edebiyat ihtiyacına (!) cevap veren Peyami kendi içine çekilmeyi bir lüzum görüyor olmalı.

Peyami -büyük romancı, bilirsin onu ne kadar severim- hepimizin arzusuna ölüyor.

Zavallı büyüklerimiz. Hep aşağı yukarı bir parça böyle sönmedi mi?"¹³³ derken yaklaşık bir ay sonra yazdığı başka mektubunda: "Faliş Rıfkı, Ethem İzet ve Aka, Peyami de en sevdiğim muharrirlerdendir. Bunların apayrı bir güzellikleri var."¹³⁴ diyerek yazarı beğendiğini ifade eder. Kemal Tahir, yine Ziya İlhan'a gönderdiği 1935 tarihli mektubunda aziz dostu Cahit Sıtkı'nın pesimist bakış açısında, "bu cinayette", "fregili Baudelaire kadar, morfinman ve kokainman Peyami'nin de müşterek cürümleri vardır."¹³⁵ der.

Kemal Tahir'in Peyami Safa'yı daha çok giderek ferdî ve mistik, metafizik unsurlar içeren konularda eserler vermesinden dolayı eleştirirken yukarıda bahsettiğimiz Namık Kemal'in 47. ölüm yıl dönümü dolayısıyla yapılan ihtifal sonrasında yayımladığı *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* adlı kitapçıkta yazarı "burjuva münevveri" olmakla suçlar: "Dokuzuncu Hariciye Koşuşu diye kocaman bir eser yazan adam söz arasında fikriyatını sık sık müdafaa ettiği tam bir küçük burjuva tipi, bir küçük burjuva münevveri. Dev gibi dünya hadiselerini laf arasında misal olarak göstermesi, fakat bu hadiseler üzerinde parça parça durarak işine gelen tarafları alıp başına, sonuna ehemmiyet vermemesi onun tıpa tıpa bir küçük burjuva entelektüeli olduğunda şüphe bırakmıyor."¹³⁶

Türk Talebe Birliği'nin programında konuşma yapmasından dolayı Peyami Safa'yı tenkit eden Kemal Tahir, *1936 Modeli Gençler ve Peyami Safa* adlı broşür ile yazarı "fikirsiz" olarak nitelendirir. İhtifal programının "Birkaç küçük burjuva münevverinin kallesiz ve bulanık tabiyesiyle"¹³⁷ yapıldığını söyleyerek Peyami Safa'ya gönderme yapar. Peyami Safa'ya o kadar kızmıştır ki Namık Kemal için "O ne Peyami Safa gibi fikirsizdi ne de Hüseyin Cahit

¹³² Kemal Tahir, *Karılar Koşuşu*, s. 52.

¹³³ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 125-126.

¹³⁴ *Age*, s. 136.

¹³⁵ *Age*, s. 214.

¹³⁶ Kemal Tahir, *Namık Kemal İçin Diyorlar ki*, s. 1-3.

¹³⁷ Kemal Tahir, Suat Derviş, Ahmet Cevat, *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, A. Cevad Neşriyatı, İstanbul, Tarihsiz, s. 3.

Yalçın gibi hitap ettiği kitleyi kaybetmişti.”¹³⁸ diyerek şairi düşünce ve hedef kitle bakımından Peyami Safa ve Hüseyin Cahit’ten üstün görür.

Faruk Nafiz Çamlıbel

Hür Şehrin İnsanları’nda Murat, anket defterini doldururken kendinden önce verilen cevaplara da bakar. Anketin “Hangi şairleri seversiniz? En sevdiğiniz şiir?” sorusuna Can Yoldaşı Faruk Nafiz ve *Han Duvarları*, İnci ise Faruk Nafiz ve *Suda Halkalar* cevabını verir.¹³⁹ Şair olan Ertuğrul Hikmet de kendisinden şiir okunması istendiğinde Faruk Nafiz’ın *Suda Halkalar*’ından bir mısra söyler: “Sahraya baharın daha ilk indiği...”¹⁴⁰

Aynı romanda Murat, Ertuğrul Hikmet ve Rüştü Bey, ankette sorulan sorular üzerine konuşurlar. “Aşk nedir?” sorusuna Murat’ın verdiği: “O bulunmazsa (meşk) olmazmış.” cevabı üzerine konu aşktan açılır. Murat, Andolu’da bir sahil kasabasında, güneşli bir bahar günü herkese nasıl bakıyorsa öyle baktığı bir kıza, Nadide’ye, ne olduysa sanki gözüne ayna tutuluyor ve bunda da ısrar ediliyor gibi: “O kız mı yerini değiştirdi yoksa, güneş milyonlarca senelik devri esnasında, dünyamıza göre defa geldiği yerlerden birisine, gene mi geldi”¹⁴¹ diyerek tarifinden aciz düşecek şekilde âşık olur ve aklına Faruk Nafiz’in *Kızıl Saçlar* şiirinden bir mısra gelir: “Gözlerim görmüyor etrafı, güneş vurdu bana.”¹⁴²

Romanın bir başka kısmında Murat, Safo’nun isteği üzerine Faruk Nafiz’in *Kıskanç* şiirini okur ve bitirdikten sonra sevdiği kıza, Safo’ya, sevgisini gösterebilmek için şiiri kendince yorumlar: “Diyor ki... Sevgilisine ‘çirkin’ demişler. Bütün güzellere düşman olmuş... Sevgilisine ‘dinsiz’ demişler. Allah’a dış bilemiş... Sen ‘kahpelik’ bile etsen, ben sana değil, ahlaka kızarım, diyor.” Kızlar da Faruk Nafiz’den şiirler okurlar.

Esir Şehrin İnsanları’nda yukarıda da söylediğimiz gibi Kâmil Bey, Nedim’i ve devrini ele alırken “Şair ne demiş: ‘Aç midelerden doğar nurtopu gibi ihtilaller!’” mısrasına başvurur. Hüseyin Nihal Atsız, “1951 yılında *Orkun*’da yayımladığı “Faruk Nafiz’e Bir İhtar” başlıklı yazısında Faruk Nafiz’in *Hürriyet* gazetesinde Turancılık aleyhinde kaleme aldığı bir yazısına karşılık “Vaktiyle moda olduğu veçhile sola meylettiğin, solcularla münasebette bulunduğun ve hatta:

‘Bir nesli uykusundan uyandırır bu hâller,

Doğar aç midelerden nur topu ihtilaller’

beyti gibi komünist edalı bir manzumeyi o zaman yazdığın söyleniyor. Bu söylentiye inanalım mı?”¹⁴³ diye sorar ve eleştirilerine devam eder.

İlhami Bekir Tez

Hür Şehrin İnsanları adlı romanda pekçok benzerlikten de anlaşılacağı gibi Kemal Tahir’in gençlik yıllarını yansıtan Murat, yukarıda bahsettiğimiz şiir meclisinde Nâzım Hikmet’in *Karım Mektup*’undan sonra İlhami Bekir’in bir mektubunu okur:

“Sana ne menekşe gönderdim,

¹³⁸ *Age*, s. 8.

¹³⁹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 13.

¹⁴⁰ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 673.

¹⁴¹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 23.

¹⁴² *Age*

¹⁴³ Hüseyin Nihal Atsız, *Makaleler III*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 23.

ne gül!
Sana gönül verdim
Birden,
iki çıplak ayakla bir göğüs pupa yelken
yol aldı içimde.

Gece mehtaba bakıp sarmaşırdık,
Kaçak mal kaçırır gibi
İyi günler taşırdık
Sırtımızda.
Sen benim ilk göz ağrısın
Hani çocuk kalbimizin
Yalınayak gezdiği zamanlardan...

Ay derdin,
Oy derdin
Beni soy derdin
A kızım!
Bak ben yine yalnızım!
Sen sallandığın beşikte
Şimdi ikinci yavrunu sallıyormuşsun
Gitti gelmez o gönül
gitti diyormuşsun
gitti evet!
Ve hepsi bitti evet!"¹⁴⁴

Şiir çok beğenilir. Kimin yazdığı sorulduğunda İlhami Bekir'in olduğunu söyleyen Murat, şairi çok sevdiğini de belirtir. Edebiyat tarihimizde toplumcu gerçekçi şiir anlayışı konusunda adı Nâzım Hikmet'le anılan İlhami Bekir, bazı şiirlerini 1929 yılında *Resimli Ay*'da neşretmiş, bir ay sonra da Nâzım Hikmet dönemin edebiyat çevrelerince tartışılan "Putları Yıkıyoruz" başlıklı yazıları yayımlamaya başlamıştır.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz yazarlar ve şairler dışında *Devlet Ana*'da ilim tahsil etmek isteyen ancak iyi bir savaşçı olması ve ağabeyi Demircan'ın intikamını alması için annesinden baskı görmesi yüzünden bu dileğinden vazgeçen Kerim Çelebi, annesinin arzunu yerine getirmek zorunda kalır. Demircan'ın katilleri öldürüldükten sonra Keşiş Benito'nun mağarasından çıkarılan kitapları birer birer eline alır, okşar gibi evirir çevirir ve Gülşehri'nin *Feleknâme*'sinden okumaya başlar:

¹⁴⁴ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 366-367.

“Kendisinden çün değildir ay nuru- Aydını kamu güneştedir varı-Çün güneşten nur alır ay...-...- İki arasında yer gölgesi-Düşecek...-Ay tutulur nurunu vermez olur-Zira ol dem güneşi görmez olur.”¹⁴⁵ Kerim Çelebi, Yahşi İmam’ın ay tutulması üzerine buradan okuduğunu söylediğinde şaşırıklarını hatırlar.

Kitap, Kerim Çelebi’nin Vezir Nizam’ül-Mülk’ün *Siyasetnâme*’sini saygıyla açıp karıştırması ile hitama erer. Kerim Çelebi, Elinde kitap değil de kılıç tutuyormuş gibi yüzü sertleşmiştir, çok mutludur, sanki okudukça güçleniyormuş gibidir, gözleri yaşlıdır.

Yorgun Savaşçı’da Doktor Münir, *Naima Tarihi*’nden notlar çıkarırken¹⁴⁶ *Esir Şehrin Mahpusu*’nda Binbaşı Arif elinden *Naima Tarihi*’ni düşürmez.¹⁴⁷ Aynı romanda Kâmil, Kuva-yı Milliye karşıtı *Alemdağ* gazetesinin birinci sayfasında Tokadizade Şekip’in aşağıdaki şiirini kötü bularak suratını buruşturur ve eleştirir:

“Etti müthiş inhidamı tamam
Cinnetnüma siyasetimiz
Bize gülmek sevinmek oldu haram
Girye emrediyor felaketimiz.
İsterim ben bugün bu yerlerde
Eşk-i matemle dideler olsun
Bu felaketli günde bir ferde
Diyemem iydiniz sait olsun.”¹⁴⁸

Namusçular romanında Murat, aklına gelen mısraları, beyitleri kâğıtlara kaydeder. Bunlardan biri (Yenişehirli) Avni Bey’indir:

“Kimse idarak etmedi mânasını dâvamızın
Biz dahi hayranıyız dava-yi bîmanamızın”¹⁴⁹

Müritleri ile birlikte hapis yatan Şeyh Süleyman Efendi, Murat’a Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi’nin “Katreyiz âlemde lâkin dilde derya olmuşuz.”¹⁵⁰ mısramı hatt-ı talik ile yazacağını söyler. Murat *İzmir Hikâyecileri Antolojisi*’nden “İncil-i Şerif’i okumuş muharrir”¹⁵¹ Ertuğrul Deliorman hakkında önce biyografik bilgi aktarır ardından ahlaksız kadın Kezban’ın macerasını anlatan *Gâvur* isimli hikâyesini okur.¹⁵²

Esir Şehrin İnsanları’nda Kâmil Bey’in eleştirdiği yazarlar arasında “nâzır olduğu hâlde, kundurasının bağlarında birkaç düğüm bulunan”¹⁵³ Rıza Tefvik, “yazdığı anılarındaki çekingen, pısrık çocukla hiçbir ilintisi bulunmayan babacan Ahmet Rasim de vardır.

¹⁴⁵ Kemal Tahir, *Devlet Ana*, (Haz.: Sevengül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005, s. 646.

¹⁴⁶ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 156.

¹⁴⁷ *Age*

¹⁴⁸ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 113.

¹⁴⁹ Kemal Tahir, *Namusçular*, s. 385.

¹⁵⁰ *Age*, s. 391.

¹⁵¹ *Age*, s. 95.

¹⁵² *Age*

¹⁵³ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 186-187.

Hür Şehrin İnsanları'nda İbrahim Rıza Bey, Reçina'ya bir akrostiş yazacağını vadeder. Bu şiiri Şair Salih Zeki Bey'in de çok beğeneceğini söyler.¹⁵⁴ Aynı romanda anket defterinde sorulan en beğendiğiniz romancı ve romanı sorusuna Can Yoldaşı: Reşat Nuri, *Çalılıkusu*; İnci: Reşat Nuri, *Akşam Güneşi*, Çok Bilmiş: Yakup Kadri, *Nurbaba*¹⁵⁵ cevabını vermiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ismi *Yol Ayrımı*'nda Falih Rıfkı Atay ile birlikte zikredilir. Romanda Falih Rıfkı'nın *Çankaya* adlı eserinde de yer alan bir hatırası aktarılır. Milletvekilliğinin ilk yılında Yakup Kadri ile Meclis'e gittiklerinde beyninden vuruldukları, sonradan sorduklarında Atatürk'ün de haberi olmadığını söylediği bir olayla karşılaşılır. Birkaç milletvekili "Hidemat-ı vataniyesine mükafaten Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne 1 milyon lira ihda edilmiştir."¹⁵⁶ yazılı bir kanun teklifini imzalatmak isterler. Atatürk bunu küstahlık telakki eder ve yırtar. Falih Rıfkı yazarın notlarında sevdiğini söylediği muharrirler arasında yer alır.¹⁵⁷ Aynı romanda Hayret Bey'in yazıhanesinde *Nedim Divanı* dışında *Süruri Divanı* ve *Mahrupname* de vardır.¹⁵⁸

Yorgun Savaşçı'da Doktor Münir, "vatanından koparılıp savrulma"nın zor mesele olduğunu düşünür: "Bunlar "Kırım'dan, Kazan'dan, Türkistan'dan, hatta Azerbaycan'dan gelenler- dıştan kucak açılmış, kolaylık gösterilmiş gibi davranılmasına rağmen, sürekli yabancılık çekiyorlardı."¹⁵⁹ der ve aklına Süleyman Nazif'in Ağaoğlu Ahmet Bey'in bir gözünün cam olduğunu bilmiyormuş da yeni öğrenmiş gibi: "Bakışlarında biraz şefkat sezinlemişim, demek o cam gözdeymiş." dediği "kıyıcı şakası"nı hatırlar. Yine *Yorgun Savaşçı*'da Murat, *Vakit* gazetesinde "Yüzellilikler Ağrı olaylarına burunlarını sokmak istiyorlar." başlığının yanında Refik Halit Karay'ın vesikalık fotoğrafını görünce şu yorumu yapar: "Yüzellilikler içinde burnu en büyük bu olmalı ki, fotoğrafını koymayı uygun görmüş bizim sekreter."¹⁶⁰

Kurt Kanunu'nda liberal ekonomi politikasının Türk toplumunun yapısında sınıfsal anlamda tabakalaşma olmamasından yapısına uymadığını, bu uygulamanın Batılı devletlerin yararına olacağını savunanan Kara Kemal, görüşlerini desteklemek için Yusuf Akçora'nın *Siyaset ve İktisat* adlı eserinden bir bölüm okur.¹⁶¹

Dutlar Yetişmedi'de kahramanının adı Naci olan "Doğruluk" adlı hikâyede başvuru epigraf Muallim Naci'nin bir mısradır: "Bir hakikat kalmasın âlemde Allah'ım nihan"¹⁶²

Kemal Tahir, Ziya İlhan'a yazdığı bir mektubunda Cahit Sıtkı Tarancı'dan bahseder. "Aziz dostu"nun sanatına yol veremediğinden, "karanlığın mühim bir kederin -korkunun, müphemiyetin, saçmalayıp, sayıklamanın sanatı, en kötü bir Fuzuli en berbat bir Baudelaire mukallitliği"nden yakını ve Cahit Sıtkı'yı "meçhule zorla götürülüp adak edilmiş bir hayat kurbanı" olarak nitelendirir.¹⁶³

Kemal Tahir, Türk şair ve yazarlarının yanında Doğu ve Batı edebiyatının pek çok şair ve yazarına/eserlerine de yer verir. Söz konusu yazar ve eserlerden en çok başvurduklarından biri Cervantes ve eseri *Don Quichotte*'tur.

¹⁵⁴ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 300.

¹⁵⁵ *Age*, s. 13.

¹⁵⁶ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 107.

¹⁵⁷ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 136.

¹⁵⁸ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 285.

¹⁵⁹ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 48.

¹⁶⁰ *Age*, s. 20.

¹⁶¹ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 239-240.

¹⁶² Kemal Tahir, "Doğruluk", *Dutlar Yetişmedi*, s. 81.

¹⁶³ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 214.

Miguel de Cervantes Saavedra

Esir Şehrin İnsanları'nda İstanbul'a döndüğünde mal varlığının büyük bir bölümü kaybetmiş olduğunu öğrenen Kâmil Bey maddi sıkıntılar yaşadığından çeviri yapmayı düşünür. İlk olarak *Don Quichotte*'u Türkçe'ye çevirmeyi çoktan beri istediğini söyler ve şöyle devam eder: "Don *Quichotte*, sonra Voltaire'den *Candide*, sonra Goethe'den *Faust*, sonra Dostoyevski'den *Budala*, sonra Ibsen'den *Hortlaklar*, sonra Edgar Poe... sonra Dickens... sonra... yahut, *Don Quichotte*'tan hemen sonra *Güliver'in Seyahatleri*..."¹⁶⁴

Kâmil Bey, çevirisine Cervantes'in hayatını kısaca anlatan, sanatını uzun uzun inceleyen bir ön söz yazmak ister. "Bir zaman, heyecanla çalıştı. Başlangıçta cümleler kendiliklerinden yazılıyor gibiydiler. Fakat sonra iş yavaşladı, giderek büsbütün durdu. Yazacak bir şey bulamadığından değil, tersine, *Don Kişot* hakkında o kadar çok söz edilmişti ki hepsini sıralamak gerekse, eserin aslı büyüklüğünde bir başka kitap meydana gelecekti.

En iyisi ön sözden vazgeçerek doğruca esere girmek... Ne Cervantes, ne de eseri, herhangi bir ön söze muhtaç mıdır?"¹⁶⁵

Esir Şehrin İnsanları'nda 7 yıl ceza alan Kâmil, romanın devamı olan *Esir Şehrin Mahpusu*'nun ilk sayfalarında içinde bulunduğu psikolojinin etkisiyle çizdiği *Don Quichotte*'un resimleriyle konuşur. "Dostoyevski ne demiş? 'Dünyanın en eksiksiz, iyi insanı İsa'dır. Ondan sonra Don Kişot gelir.' demiş... İkincilik sizde... Dostoyevski sözünü nasıl bağlıyor, aklınızda mı? 'Don Kişot'un eksiksiz iyi adamlığı, gülünç olmasından gelir!' Suratınızı astınız efendim! Beğenmediniz!

Kâmil Bey bir cigara yaktı, karyolaya serdiği resimlere bir zaman daldı. Bir tanesi -puta çivilenmiş çok şişman İsa ile kadanaya binmiş göbekli Don Kişot- sahiden gülünçtü. Bunlar, Orta Çağ'ın obur papazlarına benziyorlardı, günaha olduğu kadar, yemeklere de doymayan, Boccaccio'nun cehennemlik papazlarına. Öndeki dört resim, bilinen Don Kişot, daha doğrusu Daumier'den aşırılmış sahici Don Kişot... Sıpsıska, upuzun, kepkerli... Duman gibi ama, gene de dünyaya meydan okuyan ölümsüz insan!

Bir çizgiyle şövalyenin eline mızrağını verdi. Sanço Panza'nın eşeğine geçti."¹⁶⁶

Hapishanede resme sığınan Kâmil Bey, sanatın her zaman avutmadığını bilir: "İsa ile Don Kişot'un şişman insanlar da olabilecekleri nereden aklıma gelir? Zora düşüm de ondan... *Don Kişot* zor altında yazılmış kitaplardandır. Don Kişot'a yedi yıl ceza verseydiler ne yapardı acaba? Farkında bile olmazdı! Kısa bir ıslık öttürdü: Öyleyse... Boyunlarından birbirlerine zincirlenmiş mahpusları kurtarmanızın sırasındır, efendim!"¹⁶⁷ der ve çizmeye devam eder.

Kâmil Bey, odasına girdiği sırada İttihatçılardan Nuh Bey'in tavla oynarken sarf ettiği sözleri duyar. Sonrasında yazar, Kâmil'in *Don Quichotte*'tan okuduğu bir şiir ile Nuh Bey arasında ilişki kurar:

"Kâmil Bey dönüşte hemen soyunmadı. Duvarların üstünde nöbet bekleyen jandarmalar aralık aralık düdük çalıyorlardı. Lodos artmıştı, denizden dalga dalga yosun kokusu getirmeye başlamıştı. Bu koku bir yandan ciğerlerini sıkıştırıyor, bir yandan tepedeki

¹⁶⁴ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 100.

¹⁶⁵ Age, s. 101.

¹⁶⁶ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 7-8.

¹⁶⁷ Age, s. 8.

ampülün ışığını sanki azaltıyordu. Kalkıp kapıyı açtı, bir cigara yaktı. *Don Kişot*'u alıp uzandı. Gelişigüzel karıştırırken birinci kitabın 33. bölümünde bir şiire rastladı. 'Ölümde yaşamayı arıyorum, mahpuslukta hürlüğü/Kancıklıktan mertliği bekliyorum, sağlığı hastalıktan/Olabilmezlerden umuyorum/Olabilirlerin benden esirgediğini.' Bu şiiri sanki kendisi süzmüyor, yüksek sesle Nuh Bey okuyordu. Nuh Bey'in umuttan umutsuzluğa, sevinçten acıya, korkudan korkmazlığa kolayca atlayan bakışları gözünün önüne geldi. Bu bakışlardaki değişmelerin hepsinde birleşik bir nokta vardı. Nuh Bey dünyaya, hokkabazin oyun hilesini yakalamaya çalışan bir küçük çocuk gibi hem kurnaz, hem dalgın bakıyordu.¹⁶⁸

Hür Şehrin İnsanları'nda iki roman kahramanının konuşmalarına şahit oluruz: "De Guiche Sirano'ya *Don Kişot*'u okuyup okumadığını soruyor. Yeldeğirmenlerine Hücum parçasını... Sirano: On üçüncü parça diye cevap veriyor..."¹⁶⁹

Karılar Koşusu'nda lisanın işlevini sorgulayan Murat İspanyolcanın Cervantes'e elverdiğini söyler.¹⁷⁰

Kemal Tahir'in kahramanları nasıl *Don Quichotte*'u beğenir ve okursa kendisi de notlarında bu eser hakkında aynı doğrultuda düşünce beyan eder: "30 yaşındayım. *Don Kişot*'u iki defa okudum. Üçüncü defa elli yaşında okuyacağım. İşte kitap budur."¹⁷¹

Francis Bacon

Kurt Kanunu'nda hakikat ve bilhassa sorumluluk mefhumlarını fikr-i sabit hâline getirdiğinden üstesinden gelemeyeceği mesuliyetleri almamak adına işinden istifa eden, İttihatçılıktan ayrılan, evlenip yuva kuramayan Emin Bey, yeğeni gazeteci Murat'ın sorumluluktan kaçan insanları bencil olarak nitelemesinin ardından aşağıda yer vereceğimiz Gustave Le Bon'un kitabından konu ile ilgili cümleler okuduktan sonra yine aynı mevzu üzerine Bacon'dan bir şeyler hatırlayarak zihninde toparlamaya çalışır: "Yaşlılar, hemen bütün söylenenlere karşı gelirler, uzun boylu danışlılar, mümkün mertbe az tehlike göze almaya çabalarlar, pek çabuk pişman olurlar, çoğu zaman tam kertesinde atılamazlar, bu yüzden değersiz başarılarla yetinirler..."¹⁷²

Sadi-i Şirazi-Jean de La Fontaine

Yazar, *Karılar Koşusu*'nda La Fontaine ve Sadi'nin ismini birlikte zikreder. Murat, *Gülistan*'ın yapraklarını çevirirken okumaya dalar. Sadi'nin aşağı yukarı bin sene evvel çıkardığı hükümlerden ziyade tekniğini beğenir. "Bu kitaptaki padişahlar, vezirler, seyyahlar, köleler, şehzadeler, âlimler ve şairlerle La Fontaine'in kargaları, tilkileri, leylekleri, kurtları, ayıları, karınca ve kurbağaları arasında âdeta akrabalık vardı. Her iki muharrir de küçük şeylerle büyük işler yapmanın yolunu bulmuşlar, işlerinin kolay gibi gelen taraflarıyla çocukları, dâhiyane taraflarıyla da büyükleri kavramışlar."¹⁷³

Kemal Tahir notlarında La Fontaine'i natüralist anlayı çerçevesinde değerlendirir: "Bütün suni görünüşüne ve klasik karakterine rağmen 17. asır edebiyatı realist kalmış, bilhassa Lafontaine natüralizimden kıl payı ayrılmamıştır."¹⁷⁴

¹⁶⁸ Age, s. 263-264.

¹⁶⁹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 67.

¹⁷⁰ Kemal Tahir, *Karılar Koşusu*, s. 367.

¹⁷¹ Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, s. 239.

¹⁷² Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 197.

¹⁷³ Kemal Tahir, *Karılar Koşusu*, s. 365.

¹⁷⁴ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 108.

Honoré de Balzac

Esir Şehrin Mahpusu'nda hapisanede kendisini ziyaret eden eşi Nermin Hanım, her şeyi anlatmasını, kendisini kurtararak eve gelmesini, kendisinin ve kızları Ayşe'nin perişan bir hâlde olduğunu söyleyip gitmesinin ardından Kâmil Bey, bir yerde mi okuduğunu kestiremeden "Baba olmak biraz da Allah olmaya benzer." cümlesini birkaç kez tekrarlar. *Goryo Baba*'yı düşünür. Bu eseri ikinci kere okumaya cesaret ettikten sonra dehşetli bir öfkeye tutulduğunu hatırlar. Evlat sevgisinin insanı o sefil çaresizliğe, o baş döndürücü alçalışa gerçekten düşürüp düşüremeyeceğini sorar kendi kendine: "Sanat dehalarının birleşik tarafları olmalı. Dotoyevski ile Balzac nasıl da birbirlerine benziyorlar. Birinin Rus, ötekinin Fransız olması hiç önemli değil! Birisi kapkaranlık, öteki apaydınlık olduğu hâlde, birisinin karanlığında ötekinin aydınlığı, ötekinin aydınlığından da berisinin karanlığı fazlasıyla var. Her iki dâhide de kahramanlar birer taraflarıyla doğruca Allah'a bağlanıyorlar. Allah'ın insan icadı olduğunu anlamak için dâhi romancıların insanlarına, dâhi ressamların tablolarına, dâhi kompozitörlerin eserlerine, hatta dâhi aktörlerin temsillerine bakmak elverir..."

Ayşe de benim eserim... Beni Allah'a bağlayan... Yani, bana Allah'tan bir parça getiren bir vasıta... İşte bu sebepten 'Baba olmak biraz da Allah olmaya benzer.' demişler... Doğru söylemişler...¹⁷⁵

Kemal Tahir, notlarında realist akım ve Balzac ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir: "Gerçekçi edebiyatın -Balzac formunda ve Balzac çeşidinde- gerçekten büyük işler görebilmesi için, güçlü halkçı olmak, gerçeğe saygı duymak, yaratıcı hayal ve mantık gücü sahibi olmak, kısacası hakikatleri kullanmak ve Balzac olmak lazımdır."¹⁷⁶

Notlarındaki "Sanatta Realizm" başlıklı yazısında da realizmden bahseden Kemal Tahir şunları söyler: "Realiteden kaçmak, sadece sanatkârın kendi isteğiyle meydana getirdiği, yahut moda uyararak katıldığı bir hadise değildir. Realiteden kaçmak, realiteyi ihata, yeniden terkip ve inşa etmek kabiliyetinin mevcut bulunmadığına da delalet eder. Yani anlamaklığına..."¹⁷⁷

Victor-Marie Hugo

Yukarıda Yahya Kemal ve Nâzım Hikmet bahislerinde de söylediğimiz gibi *Hür Şehrin İnsanları*'nda Fatma, Yahya Kemal'in "Mehtabı sürükledik sularda" mısraındaki seslerin orijinal olmadığını ıspat etmek için Victor Hugo'nun "... Les flots vers naus" (Dalgalar bize doğru geliyor) mısraını okur ve aynı seslerin Victor Hugo'da da olduğunu söyler.¹⁷⁸

Aynı romanda Necip, Viktor Hugo'dan tercüme edilen kıraat kitabı şiirini okur:

"Merhum peder güler yüzlü, tatlı sözlü

kahraman!

Rus cengini anlatırdı zabıt imiş o zaman...

Bir gün gene kavga olmuş..."¹⁷⁹

¹⁷⁵ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 398-396.

¹⁷⁶ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 50.

¹⁷⁷ *Age*, s. 211.

¹⁷⁸ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 365.

¹⁷⁹ *Age*, s. 674.

Esir Şehrin İnsanları'nda Nedime Hanım'ı ele vermeyen, 7 yıl hapis cezası alan Kâmil Bey, hapishanedeki hücrelerinde karısını, kızını hatırlayıp buhranlar yaşar, güçsüzlüğünün farkına varır, çok ağır bir yük altında göğsü sıkışır. Bu darlığı ne zaman duysa *Sefiller*'den Foşlövân Baba'nın yüklü arabası altına giren Jean Valjean'ı düşünür: "İzini kaybettirdikten sonra belediye reisi olup herkesin saygısını kazanan eski kürek mahkûmu, yüklü arabanın altından bir ihtiyarı kurtarmak için her şeyi feda edince, pişmanlık duymamış mıdır? Jean Valjean büyük adamdı. Her büyük adam gibi kuvvetliydi. 'Pişmanlık duymamıştır. Duyduysa bile bu yılmın duyguyu yenmeyi bilmiştir. Çünkü Jean Valjean, Victor Hugo'dan başkası değildi ki..."¹⁸⁰ düşüncesinin burasında yüreğini didik ederek pişman olup olmadığını araştırır. Kendisine, karısına, çocuğuna karşı pişman olacağı bir iş yapmadığına yeniden emin olur.

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

Dostoyevski, Cervantes'te *Don Quichotte* hakkındaki düşünceleri ile karşımıza çıkarken *Goriot Baba* aracılığıyla da Balzac ile benzerlikleri vurgulanır. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi *Esir Şehrin İnsanları*'nda Kâmil'in çevirmeyi düşündüğü eserler arasında Dostoyevski'nin *Budala*'sı da vardır.¹⁸¹

Hür Şehrin İnsanları'nda Murat, Rus asıllı Tamara ile Dostoyevski üzerine konuşur. Murat, ezbere bildiği Dostoyevski'yi gaddar olarak niteler: "O biçarelerin... Bakınız nasıl düşünüyorum: Sahiden acınacak çıbanlı insanlardan bir tanesini önüne yatırır... Kendisinin de üstü başı perişan, tırnakları uzamıştır. Gözlerinde çakmak çakmak sara nöbeti uzun pis tırnaklı parmağıyla derin yaralardan birisini insafsızca kurcalar. 'Şimdi bırakacak, merhamet edecek.' dersiniz... Yeni bir kurt, yeni bir irin damlası keşfettiğine sahiden sevinerek devam eder. O ne inatçı gaddarlıktır."¹⁸²

Kemal Tahir, "Köyde yaşamadığınız hâlde, köyü bilmediğiniz için köy romanı yazmanızı yadırgayanlar var, ne dersiniz?" sorusuna bu düşüncenin realist romanın gücünü yadsımak anlamına geldiği söyler ve görüşlerini desteklemek amacıyla Dostoyevski ve Balzac'tan örnek verir: "Bu görüş bizi, Napolyon harplerinde bulunmadığı için, Tolstoy, *Harp ve Sulh*'ü yazmamalıydı. Dinlememiş, yazmış, öyleyse roman kötüdür. Yahut da Dostoyevski, faizci kariyeri boğmadığı için *Suç ve Ceza* roman sayılmaya götürür."¹⁸³

Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda kahramanı Kâmil Bey vasıtasıyla aktardığı Dostoyevski hakkındaki düşüncelerini notlarında da dile getirir: "Dostoyevski'ye göre, dünyanın en iyi insanı İsa'dır. Bundan sonra Don Kişot gelir. Don Kişot'un iyi insan olması, onun gülünçlüğünden gelmektedir. Tıpkı fikir bakımından Don Kişot'a göre sınırsız güçsüz derecede güçsüz olduğu hâlde büyük bir insan olan Budala, Dostoyevski'nin yarattığı tiplerden kendisine hemen hemen tıpatıp benzeyenidir."¹⁸⁴ Aynı durum *Hür Şehrin İnsanları* için de geçerlidir. Romanda Murat, Dostoyevski'nin gaddar olduğuna hükmederken Kemal Tahir notlarında aynı düşüncüyü Tolstoy'la karşılaştırarak verir: "Tolstoy'da hayata ve insanlara karşı saygı ve ümit buldum. Dostoyevski tembel ve gaddardı."¹⁸⁵

Kemal Tahir, bir başka notunda ise Dostoyevski ile ilgili şunları söyler: "Bu hafta Dostoyevski'nin *İçli Kız* isimli bir büyük hikâyesini okudum. Birçok büyük muharrirlerin eline geçseydi, roman yapmaya, süslemeye, düzeltmeye kalkarlardı, berbat ederlerdi."¹⁸⁶

¹⁸⁰ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 338.

¹⁸¹ *Age*, s. 100.

¹⁸² Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 477.

¹⁸³ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 18.

¹⁸⁴ *Age*, s.48.

¹⁸⁵ Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, s. 239.

¹⁸⁶ *Age*

Lev Nikolayeviç Tolstoy

Kemal Tahir, notlarında Tolstoy’u Dostoyevski ile mukayese ederken olumlu eleştirisini Tolstoy lehine yapar. Aynı durum *Hür Şehrin İnsanları*’nda da mevzubahistir. Murat, Tamara iken sohbet ederken Dostoyevski’den menfi anlamda bahsederken Tolstoy için müspet görüş bildirir: “O ne harikulade, temizlik, büyüklük ve parlaklıktır. İnsan Yunan heykellerinin güneşten korkmayan çıplak güzelliğini bulur. Hâlbuki hayatı da bir manada ne bedbaht geçmiştir.” Tamara da Murat’ı destekler: “Ben ona baba, derim. Kitaplarını okurken sayfaların arasından sanki ellerini uzatır, yüzümü okşar. ‘Dayan kızım.’ Yavaşça ve kuvvetle teselli verir.”¹⁸⁷

Goncourt Kardeşler

Esir Şehrin İnsanları’nda Anadolu’ya yapılan yardımlardan birinde tutuklanan Kâmil Bey’in arkadaşı Ahmet, beş gün yapılan işkence sonucunda her şeyi itiraf eder, sonrasında intihar ederek kendini cezalandırır. Kalbinde şiddetli bir nefret duyan Kâmil Bey, kinin öldürmekle bile hafifletilemeyen “hem yaratıcı hem bitirici, müthiş bir duygu” olduğunu bütün gücüyle hisseder ve bunun için sevinir. Yazar, Kâmil Bey’in ruh hâlini Goncourt Kardeşler vasıtasıyla ifade eder: “Goncourt Kardeşler *Marie Antoinete* isimli bir kitap yazmışlar. O kitapta Fransızların ‘Avusturyalı karı’ diye nefret ettikleri, sevinçle giyotine gönderdikleri ‘bedbaht kraliçe’, ‘kederli anne’ o kadar güzel savunulmuştu ki okuduktan sonra Kâmil Bey, başı kesilen kadına acımış, Fransız milletini ayıplamıştı.

Şimdi Goncourt Efendilerin fena hâlde hata ettiklerini anlıyordu. ‘Bütün bir millet, hele olayların içindeyken hiç toptan yanılır mı?’¹⁸⁸

Gustave Le Bon

Kurt Kanunu’nda sorumluluklarını ifa edememekten korkan ve bunu bir saplantı hâline getirerek hayatını her aşamasına yansıtan Emin Bey, romanın elinden kitap düşürmeyen kahramandır. 20 yaşındaki yeğeni Gazeteci Murat, Emin Bey’le İzmir Suikasti’nden konuşurken “etliye sütlüye karışmama”yı eleştirir ve “sorumluluktan kaçan bütün insanlar doğruluktan, çok zor söz edecek kadar BENCİL sayılmazlar mı?”¹⁸⁹ diye sorar. Emin Bey düşünürken “Çocuk, yirmi beş yaşına kadar babasıyla anasını saygıyla sever, yirmi beşten sonra yargılar, daha sonra bağışlar...”¹⁹⁰ cümlesini ne zaman, nerede okuduğunu bulmaya çalışır, sonra birden bu sözü niçin hatırladığını merak eder. Okuduğu sayfada Gustave le Bon, “güvenli bir ukalalıkla ‘Çelişmeli gibi görünen iki gerçek, kimileyin bir gerçeğin birbirini tamamlayan parçalarından başka bir şey değildir.’ diyordu. Bunu okurken, daha doğrusu, kabul edebileceği gerçeklerden olup olmadığını araştırırken, çocuklarla baba-ana ilintisi neden araya girmişti? Gözlerini kıstı. ‘Çünkü dayıcım... Türkçesi sorumluluktan kaçan bütün insanlar, doğruluktan, doğruluktan çok zor söz edecek kadar bencildirler...’¹⁹¹ Murat’ın söylediği sözü hatırlayan Emin Bey, onu takdir etse de düşüncelerine katılmaz.

¹⁸⁷ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, s. 477.

¹⁸⁸ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 354.

¹⁸⁹ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 191.

¹⁹⁰ *Age*, s. 197.

¹⁹¹ *Age*

Pierre Loti

Hür Şehrin İnsanları'nda Şahap'ın annesi için Eyüp Sultan'a mezar kazdırmaya giden Murat'la Şahap arasında geçen diyalogda içinde buldukları ruh hâliyle birlikte mekândan, bu mekâna hayranlığından dolayı Pieere Loti'den bahsedilir ve yazar eleştirilir:

“— Burasını Piyer Loti pek severmiş. Dünyada seyyahattan daha budala mahluk olamaz.

— Neden?

— Bir de şimdi görmeli... Yazın gelirler... Burada gömülü ölüleri yoktur. Kim bilir, bizi nasıl hayal ediyorlar. Kitaplardan anladığıma göre, Şark deyince bu Avrupalı züppelerde, bir masallar uydurma kabiliyeti başlıyor. Öyle ki... Her sabah ailemizden ailemizden birisi ölür de buraya gömersek seviniriz sanıyorlar. Biz ölüme doğru yaşamışız gibi... Ben de Piyer Loti'yi ayıplamıyorum. Kendimizi ayıplıyorum. Neredeyse, ‘Aman Piyer Loti bizi beğenmez!’ diye korkuya kapılacağız... Herifi şuraya getirmeli... Bir tahta eve sokmalı... Ekmeğini de şuradaki elektrik fabrikasında çalışarak kazanmağa mecbur etmeli... Bilmem, kendisinden başka sevdiği var mıdır? Onu da veremden öldürmeli... Açlıktan... Buraya gömdükten sonra eline kalem vermeli... Bakalım ne yazacak?”¹⁹²

Esir Şehrin İnsanları'nda da Pierre Loti mevzubahis edilir. Ama bu sefer bir kadının perspektifinden. Dönemin sosyal, siyasi, ekonomik şartlarına karşın *Karadayı*'yı yayımlamayı sürdürmek için uğraşan Nedime Hanım, çalışırken çarşafın kendisini engellediğini söyler ve savaş bitince ilk işinin kadın çarşaflarıyla boğuşmak olacağını ifade eder. Kâmil Bay'in “Sakin ha...” demesi üzerine Nedime Hanım: “Neden efendim? Yoksa Doğu'nun egzotik güzelliği mi kaybolur? Egzotik güzelliği... Pierre Loti bizi artık sevmez mi?”¹⁹³ şeklinde cevap verir.

Bir Mülkiyet Kalesi'nde kadın-erkek ilişkilerinin, Batı'nın Türk kadınına bakışının tahlil edildiği sayfalarda Piyer Loti'nin *Aziyade* romanına atıfta bulunulur: “Bu heriflerin hepsi Türk kadınıyla, hem de Türk'ün aile kadınıyla yatmak istiyorlardı. Bilhassa Fransızlar, *Azâde* romanını okuyanları, zorla ihtiyar bir adamla evlenmiş hassas Şark kadınının kederli ömründe biricik 'saadet ışığı' olmak hevesine kapılmışlardı.”¹⁹⁴

Paul Valéry

Namusçular'da Silo Ağa, İstanbullu Murat'ın sürekli okuduğunu söyler ve elindeki kitapta ne yazdığını sorar. Murat, Silo Ağa'nın anlayacağı dille bilgi verir: “Bu Fransızca bir kitap. Bir büyük gâvur var. Böyle kitaplar yazar. Adı Pol Valeri... İşte onu yazıyor.”¹⁹⁵ Sonrasında Silo Ağa ile Murat'la aralarında geçen diyalogda Valéry, Karacaoğlan'la karşılaştırılır:

“— Ne yapmış o kâfir?

— Mâniler, koşmalar yazmış.

— Mâniler, koşmalar... Allah Allah, demek gâvurda da âşık var?

— Var, olmaz mı?

— Kulak verme beyim. Gâvurun âşığı, hak âşığı değildir. Avrat âşığıdır.

— Bizimkiler hep hak âşığı mı?

¹⁹² Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 91-92.

¹⁹³ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 169-170.

¹⁹⁴ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 265.

¹⁹⁵ Kemal Tahir, *Namusçular*, s. 338.

— Töbe de beyim... Bizimkiler elbette hak âşığı...

— İyi ama, Karacaoğlan bak ne diyor:

— Ak gerdanı ab-ı zamzam pınarı

Verdi ağzıma da kandırdı beni...

diyor. Daha neler söylüyor. 12 yaşında kız sevmiş köpoğlusu...

— Onlar hep temsil beyim... Rahmetli mutlaka mesel getirmiştir. Yani, şöyle şöyle yapılması günahdır diyerek...

— Haydi öyle olsun ağa efendi.”¹⁹⁶

André Maurois

Eşkiyalar ve eşkiyalık konusunun işlendiği *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanın zamanı 1930’lu yılların sonudur. Roman, André Maurois’in *İngiltere Tarihi*’nden adlı eserinden bir alıntı ile başlar: “Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum, -ruhunda arta kalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla- soyguncularına karşı hayranlık duyar.”¹⁹⁷

Umut Güneri’nin 18 Mart 1973’te *Umut* dergisi adına Kemal Tahir’le yaptığı röportajda “sanatla eşkiya arasındaki bağ nedir?” sorusuna yazar: “Herhâlde sanatçının içindeki eşkiyalara karşı duyduğu yatkınlıktır.” cevabını verir ve André Maurois’in yukarıda alıntılıdığımız cümlelerini aktarır.¹⁹⁸

Yukarıda yer verdiğimiz isimlerin dışında Kemal Tahir, *Karular Koşuşu*’nda Cervantes’le İspanyol realist romancı Vincente Blasco Ibanez’i mukayese eder ve İspanyolca’nın Ibanez’e Cervantes kadar elvermediğini vurgular.¹⁹⁹

Damağası adlı romanın Birinci Kısım “Kitaplı Casus” başlığının altında epigrafta: “Panait Israrti, bir romanını -boydan boya bir veremliden dinlediği için- ‘iyi veya kötü bütün veremlilere’ ithaf etmiştir. Ben bu romanda yazılanları mahpuslarla beraber yaşadım. Fakat hamdolsun hiçbir zaman Panait Israrti kadar yufka yürekli değilim. İyi veya kötü diyemem! Ben kitabımı, sadece, bütün namuslu mahpuslara -bilhassa Bayat Nahiyesi’nin Pınar Köyü’nden Tablabaşoğlu Mustafa Yıldız’a ithaf ediyorum.”²⁰⁰ yazılıdır.

Aynı romanda Kitaplı Casus, Agatha Christie’nin *On Küçük Zenci* romanını tercüme etmeyi düşünür çünkü: “Kitap polisiye romanların en sunisi fakat aynı zamanda en zekice kurulmuş olanlarından birisi”dir.²⁰¹ Kemal Tahir, “Zehra’nın Defteri”nde Agatha Christie’nin ismini aynı türde roman yazan diğer yazarlarla birlikte zikreder. Bir cinayet dosyasının irdelendiği “Şahsi Teşebbüs” adlı hikâyede yapılan tetkikatın Moris Le Bloue, Conan Doyle ve Agatha Christie’ye parmak ısırtacak derecede olduğunu söyler.²⁰² Polisiye/cinai roman yazarlarıyla beraber karşımıza çıkan Alexandre Dumas, Xavier de Montepin, Adolphe

¹⁹⁶ Age

¹⁹⁷ Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, s. 7.

¹⁹⁸ Kemal Tahir, *Notlar 4: Sanat Edebiyat*, s. 47.

¹⁹⁹ Kemal Tahir, *Karular Koşuşu*, s. 367.

²⁰⁰ Kemal Tahir, *Damağası*, s. 87.

²⁰¹ Age, s. 129.

²⁰² Kemal Tahir, “Şahsi Teşebbüs”, *Zehra’nın Defteri*, s. 113.

D'ennery, Jules Gabriel Verne'in isimleri/eserleri şehzadenin kitaplığının tasviri sırasında zikredilir. İttihatçı Kara Kemal, farklı düşünce ve ideolojik yaklaşımdan dolayı kitapların isimlerini yüzünü buruşturarak okur: “Şehzadenin kitaplığı, birer buçuk metre uzunluğunda dörder raflı, iki camlı dolaptan ibaretti. Bütün kitaplar kırmızı marokenle ciltlenmiş, bütün yazılar sarı yaldızla yazdırılmıştı. Hepsinin üstünde tahta çıkma ihtimalinin bulunmadığı bilindiği hâlde, bazı Avrupa krallarının tahta çıkarken giydiklerine benzeyen birer taç, yazarın adı yerine de şehzadenin adı vardı. *Kırmızı Değirmen Cinayeti, Monte Kristo, On Üç Numaralı Araba, Ekmekçi Kadın, İki Yetime, Josef Balsamo, Kadınlar Muharebesi, Jül Vern'ler*, bütün Ahmet Mithat Efendiler... Ne Halit Ziya, ne Hamit, tabii ne de Namık Kemal.”²⁰³

Dutlar Yetişmedi'de kahramanın kendisini terk eden karısına yazdığı duygu ve düşüncelerini içeren “Acayip Düşmanlık” başlıklı hikâyede Anton Pavloviç Çehov'un da adı geçer: “Ağlama yavrum! Hatırlıyor musun, vaktiyle Çehov'tan bir hikâyeye okumuştuk. Uzaktan gelen erkeği bir kadın bekliyordu. Beraber eve gidiyorlardı. Bir sabah vaktiydi sanırım. Evde kadın eski gazeteleri onun için biriktirmişti.”²⁰⁴

Mahpus kahramanın karısından boşanmasından kaynaklanan üzüntülerin, sıkıntılıların aktarıldığı “7500 Lira”da John Lockwood Kiplin de mevzubahis edilir. “Hatırasız yaşamak Kipling'in kitabındaki maymun milletine dönmektir. Fena mı? *Jungl* kitabının en rahat mahlûkları hatırasız, hürmetsiz ve kanunsuz yaşayan maymunlar değil mi”²⁰⁵

Üstadın Ölümü'nde yer alan “Kıskanç Bir Koca” adlı hikâyede Sarı Oğlan Maurice Leblanc'ın eseri Arsel Lüpen'i okur.²⁰⁶

Devlet Ana'da ilim sahibi olmak isteyen ancak annesinin intikam hırsı sebebiyle bunu gerçekleştirilemeyen Kerim Çelebi, ağabeyinin öcü alındıktan sonra Keşiş Benito'nun mağarasından çıkan kitaplardan Keykavus bin İskender'in *Kâbusname*'sini alır ve okumaya başlar:

“Söz âdemde gizli değil, illa âdem sözde gizlidir... Zira ki, söz âdeme perdedir, imdi bilmiş ol iy oğul, söz ulu nesnedir, sen dahi sözü ulu nesne bil ki, söz gökten gelmiş nesnedir.... Dokuzuncu Bab: Bir kişi duvarlı evceğizi içinde bir padişaha benzer... İçki meclisinden şöyle kalk ki, daha iki üç kadeh içmeye gücün ola, pes, sakın, tokluk lokmasından ve sarhoşluk kadehinden... *Konuktan özür dileme ki, özür dilemek pazar halkının işidir... Aşk yâğitlerin oyunudur. Pirlar âşık olursa hiç özürü yoktur.*”²⁰⁷

Murat, *Hür Şehrin İnsanları*'nın şiir yazar, kitap okuyan kahramanıdır. En zor koşullarda bile kitap okumaktan vazgeçmez. Perişan kılığıyla ve boş bir binadaki buz gibi odasında iken bu alışkanlık ve Murat'ın psikolojisi yazar tarafından Batı edebiyatına ait eserlerle ve eleştirel bakış açısıyla aktarılır: “Aynı zamanda birkaç kitaba birden başlamak âdetiydi. Bu gece, hangisine devam edeceğini düşünüyordu. Bronte'nin *Jane Eyre*'i... Hele dursun! Bu gece sarsak, karanlık, yalancı gibi şeylere tahammülü yok. Flober'in *Trois Contes*... İnsan, üsluptaki intizamdan bunalıyor. Daha hafif... Daha budalaca olan, *Sirano dö Berjerak* gelsin ortaya... Bir zamanlar, Fransa'yı hop oturtup hop kaldıran ne var bunda? 2. perdenin sekizinci sahnesine geldiği hâlde henüz hiçbir fevkaladeliğine rastlamamıştı. Düma per'in eserleri şurada dursun, Mişel Zevako'lar bile daha güzel... Hiç değil, insan onları eğlence için okur... Bu, fazladan manzum... Maamafı, Sadri Ethem, ‘Sirano, Fransa'nın 1871

²⁰³ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, s. 82-83.

²⁰⁴ Kemal Tahir, “Acayip Düşmanlık”, *Dutlar Yetişmedi*, s. 29.

²⁰⁵ Kemal Tahir, “7500 Lira”, *Dutlar Yetişmedi*, s. 39.

²⁰⁶ Kemal Tahir, “Kıskanç Bir Koca”, *Üstadın Ölümü*, s. 163.

²⁰⁷ Kemal Tahir, *Devlet Ana*, s. 645-646.

mağlubiyetine meydan okumak için yazılmıştır. O zaman o kadar tutmasının sebebi budur.’ demişti. Milletler de, çocuklar gibi avutulmak istiyorlar... Hem de dev masallarıyla...²⁰⁸

Murat yatağına girer ve kitabın bükülü sayfasını açar: “De Guiche Sirano’ya *Don Kişot*’u okuyup okumadığını soruyor. Yeldeğirmenlerine Hücüm parçasını... Sirano: On üçüncü parça diye cevap veriyor...

Sonra yavaş yavaş bu sefil oda, bu insafsız kış gecesi, yarın, obür gün, daha obür gün, her şey, yerini Erdon Postan’ın kavgacı ve bedbaht Gaskonyalısına bıraktı.

Artık, ‘Manzum piyes olmaz!, Sirano pek uydurma!’ falan gibi makul düşünceler yok...

Edebiyat vazifesini yapmaya başladı. Soğuk rüzgâr, yırtık papuç, pis yatak, doymak bilmeyen genç uzviyet falan filan, hep teferruat... Değersiz şeyler... Dünyada yalnız Sirano var... Pervasız, kavgacı, hatta biraz küstah... Yani gençlik... Yani hayat...

Le Bret bir an sustuktan sonra Sirano’nun koluna girdi:

Fais tout haut e’orgueilleux et amer, mais tout bas, Dis-moi simplement qu’elle ne t’amine pas! (Herkeseye yüksekte at, dök içindeki kını/Ama benden saklama seni sevmediğimi)

Cyrano birden bire: Tais-toi! (Sus, yeter!)²⁰⁹

Murat, Sirano’ya hak verir ve kendi umutsuz aşkını düşünür.

Hür Şehrin İnsanları’nda Şahap, annesinin öldüğünü Murat’a söylemeye zorlanır, eline bir kitap aldıktan sonra vefat haberini verir ve ağlamaya başlar; Murat, kendi annesinin ölümünü hatırlar. Şahap’ın elindeki kitap, Moris Meterlen’in *Büyük Sükûttan Sonrası* isimli eseridir: “Bu kitapta, ölümün ve ölümden sonrasının hikâyesi ne kadar budala bir entelektüelce yazılmıştır. Daha doğrusu uydurulmuştur.”²¹⁰ diye düşünür.

Esir Şehrin İnsanları’nda Ömer Hayyam da söz konusu edilir: Abdullah Cevdet, Şair İbrahim Rıza Bey’in şiirleri çok sevdiğini iki kıtasını Hayyamâne bulduğunu söyler.²¹¹

Aynı romanda Kâmil Bey ve avukatı icradaki dosyalarıyla ilgilenmek üzere adliyeye gelirler. “Adliye Nezareti, kocaman bir ahşap yapıydı. Kapıları, merdivenleri, sanki devlet için düşünülmüşe benziyor; insan, merdiven başında *Üç Silahşörler* romanında yazıldığı gibi, kılıç talimine girişmiş Orta Çağ şövalyelerini elinde olmadan arıyordu.”²¹²

Esir Şehrin İnsanları’nda Kâmil mahpusluk psikolojisiyle hücrelerinde Fransız millî marşı Marsailles’den “Liberté! Liberté chérie!” (Hürriyet, aziz hürriyet) mısraını neredeyse yüz defa tekrarlar: “Kelimeler bazen anlamlarını nasıl değiştiriyorlar! Söz gelimi, bu marşın adı: Marsellez. Oysa Marsilya şurda dursun Fransızcayla bile ilişkisi kalmamış bir söz. Öyle ki marşın artık asıl sahibiyile hiçbir ilintisi yok. Yani Fransa’yla... Artık Fransa, her tarafa hürriyet götürmüyor ki... Bu gidişle bir gün Marsellez Fransa’nın üzerine, aynı karşı durulmaz, yenici hırsıyla yürüyecek...”²¹³ Kâmil, hürriyet kelimesini her söylediğinde sanki eşi Nermin’e seslenir;

²⁰⁸ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 62.

²⁰⁹ *Age*, s. 67.

²¹⁰ *Age*, s. 69.

²¹¹ *Age*, s. 300.

²¹² Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 116.

²¹³ *Age*, s. 403.

vatanın, milletin, hürriyet sevgisinin âdeta kadın aşkına benzediğini, ikisinin de insanı yücelttiğini anlar.²¹⁴

Kâmil, hapishanede kendisine gelen valizdeki eşyalardan ipek kaşkolunu boynuna sarar, deve derisinden dokunmuş İngiliz hırkasını giyer, pantuflarını da ayağına geçirince yüreğini yumuşatan bir rahatlık hisseder. Bu kılıkla kendisini “nedense” Anatole France’a benzetir ve “Bu hırçın yazarın kara takkeli bir resmini gördükten sonra, Fransız orta sınıfı halkının kibirli rahatlığını onun temsil ettiği gibi bir düşünceye”²¹⁵ kapılır.

Kâmil, hapishanede karısından af dileyen bir mektup yazarken âdeti olduğu üzere Fransızca düşünmeye çalışır ve Denis Diderot’un mektuplarını anımsar: “Diderot’un mektuplarından ezberindeki cümleleri birer birer hatırladı. Hiçbirisi, şimdiki duygularını tutmuyor, ileri fikirlerine rağmen çevresiyle, zamanıyla dost geçinmeyi, devrin zevklerinden yararlanmayı becermiş bu kurnaz adamla arada hiçbir uygunluk bulamıyordu.”²¹⁶

Aynı romanda Kâmil Bey’in tercüme etmek istediği yazarlar ve/veya eserleri ise şunlardır: Voltaire: *Candide*, Johann Wolfgang von Goethe: *Faust*, Henrik Ibsen: *Hortlaklar*, Jonathan Swift: *Güliver’in Seyahatleri*; Edgar Allan Poe, Charles Dickens²¹⁷

Romanda Voltaire ile birlikte Mevlana Celaleddin-i Rumi, Georg Wilhelm Friedrich Hegel ise yukarıda yer verdiğimiz dönemin aydınının eleştirisiyle karşımıza çıkar. “Söz gelimi içlerinde *Mesnevi*’yi, şairinden daha doğru, daha mantıklı açıklayanlar, Fransızca’yı Voltaire’den iyi söyleyip yazanlar, Hegel’den önceki dünyada bütün fikir akımlarını filozoflarının hayatlarıyla ezberleyenler vardı.”²¹⁸

Esir Şehrin Mahpusu’nda koğuş ağası Osman, hamama giderken Pandeli de havlularını taşıyarak arkasından yürür. Kâmil Bey, utançla gözlerini yere eğer ve “İnsanları bu kadar utanmaz yapan savaşlar mı acaba?.. Şunlar sapıklıklarını neden meydana vurmamazlık edemiyorlar? Yoksa burada, temiz kalmak imkânsız mı?”²¹⁹ diye düşünür. Bir vakitler okuduğu kitaplarda bu meseleyi aydınlatan bir şey olup olmadığını hatırlamaya çalışır. Sonra ansızın aklına Oxford’da birlikte okuduğu bazı soylu çocuklar gelir: “Öyle ya! Oscar Wilde, André Gide, Jül Sezar. Hatta Sokrates, bu pisliği apaçık sürdürmemişler mi? Demek, kitaplarını okuduğumuz, düşüncelerini beğendiğimiz hâlde, sapıklıkları bize sıvışmayabiliyor.”²²⁰

Kâmil Bey, hapishanede okumak için kitaplıktaki kara ciltli George Bernard Shaw, Charles Dickens ve William Shakespeare’i ister. Shakespeare *Hür Şehrin İnsanları*’nda da söz konusu edilir. Murat, kısa süren sevda hikâyesinin sona erişini Shakespeare’in bir eseri ile anlatır: “*Romeo ve Jülyet*’teki o malûm ve klâsik şartlar ve teferruat muhakkak lâzım değil. Ben o meçhul ve değersiz kızcağız karşısında on iki saat, dünyada, hakiki ve hayali hiçbir meşhur aşkın hissedemesiği azametli, korkunç, aynı zamanda sarhoş edici duyguları duydum.”²²¹

²¹⁴ Age, s. 403-404.

²¹⁵ Age, s. 414.

²¹⁶ Age, s. 415.

²¹⁷ Age, s. 100.

²¹⁸ Age, s. 186.

²¹⁹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 140.

²²⁰ Age

²²¹ Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, s. 29.

Esir Şehrin Mahpusu'nda Kâmil Bey çizdiği resimlerdeki Hazreti İsa ve Don Kişot'u, Orta Çağ'ın obur papazlarına, "günaha olduğu kadar, yemeklere de doymayan, Boccacio'nun cehennemlik papazlarına"²²² benzetir.

Baudelaire ise Kemal Tahir'in notlarında taklit edilen ya da Fuzuli ile kıyaslanırken karşımıza çıkar. Kemal Tahir, Ziya İlhan'a yazdığı mektuplarından birinde Cahit Sıtkı'nın yıkarıda da değindiğimiz gibi Baudelaire mukallitliği yaptığından yakını ve Baudelaire hastalığına atıfta bulunarak onun "fregili"²²³ olduğunu söyler. Bir başka mektubunda ise Baudelaire'i "Fransız içtimai hayatının müthiş buhranlar geçirmekte olduğu bir devre tekabül ettiği için ibretle okumalıyız."²²⁴ diyerek değerlendirebilir.

*

Romanın "Büyük ve doğru fikirler, faydalı realiteler ve bir çeşit ilim ve sağlam bir sanatla yazılma"sı gerektiğini ve sanatkarın hakiki vazifesinin "olup bitenleri muhakeme etmek değil, arz etmek"²²⁵ olduğunu söyleyen Kemal Tahir, roman, hikâye ve düşünce yazılarını içeren notlarında/mektuplarında kendi döneminin ya da önceki dönemin yerli ve yabancı edebiyatçılarına yer vererek montaj tekniğini çok çeşitli sebeplerle ve başarıyla uygulamıştır.

Kemal Tahir'in eserlerinde başvurduğu yazar ve şairlerin çokluğu yaptığı araştırmaların, okumaların dolayısıyla genel kültür düzeyinin de bir göstergesidir. Yazar, bazen bir olayı/kişiyi/durumu tarif ve tasvir edebilmek, görüşlerini ortaya koyabilmek, desteklemek bazen soyut bir mefhumu/olayı/durumu somutlaştırmak, anlatımına akıcılık, zenginlik, derinlik kazandırmak, bazen az sözle çok şey anlatmak amacıyla şair ve yazarların isimlerini/eserlerini zikretmiştir.

Yazarın açıkça belirttiği isim/eserlerin yanında yalnız bir mısra ya da cümle ile de göndermelerle bilhassa donanımlı okuru metinlerin içerisine çekebilmiştir.

Ele aldığı şair ve yazarlarla ilgili görüşlerini çoğunlukla dile getiren Kemal Tahir, fikir dünyasındaki değişiklikleri de eserlerine yansıtmış ve bunu kahramanlarının şahsında dile getirerek kinaye mesafesini neredeyse ortadan kaldırmıştır.

"Her sabah açtığın gazetede ya da okuduğun bir sayfasında rastladığın bir gerçek, seni o güne kadar bütün öğrendiklerini unutmaya, alfabeye yeniden başlamaya zorluyor ve sen buna razı olamıyorsan, entelektüel değilsin, 'aydın' değilsin, hatta namuslu bir okur yazar bile değilsin!.." ²²⁶ diyen Kemal Tahir, yukarıda ayrıntılı şekilde ele aldığımız şair ve yazarların bir kısmı için "Edebiyat Benim Teşrih Masamda" başlıklı yazısında tek cümlelik hükümlerle de duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

"Fuzuli: Bahtiyar bir âşık.

Nedim: İlk feylozofumuz.

Namık Kemal: Her devirde başı kesilecek bir tehlike.

²²² Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 8.

²²³ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 214.

²²⁴ *Age*, s. 215.

²²⁵ Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, s. 211.

²²⁶ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s. 20.

Ziya Paşa: Fikirsiz bir şair.

Abdülhak Hamit: Dâhi.

Tevfik Fikret: Galatasaray'da bir gece yatan bahtiyar.

Halit Ziya: Ahmet Cemil'in babası.

Cenap Şahabettin: Hacı olan ilk doktorumuz.

Hüseyin Rahmi: Yazılarının birisi diğerine hiç uymayan yegâne muharririmiz.

Hüseyin Cahit: Kavgacı bir külhanbeyi.

Ahmet Mithat Efendi: Her şeyi ben yazacağım, diye ahde giren bir hodgâm.

Ahmet Rasim: Galiba Hilâl-i Ahdar Cemiyeti Reisi."²²⁷

Türk edebiyat tarihinin toplumcu gerçekçi yazarlarından Kemal Tahir, roman ve hikâyelerinde zikrettiği yerli ve yabancı yazar/şair/eserlerin büyük bir kısmına notlarında/mektuplarında da değinerek söz konusu münevverler hakkında gerek dönemi ile ilişkili gerekse bağımsız şekilde duygu ve düşüncelerini dile getirerek hem kendi devrinin hem de önceki devirlerin aydın portresini çizmiştir.

KAYNAKÇA

ATSIZ Hüseyin Nihal, *Makaleler III*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

BOZDAĞ İsmet, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, 2. bs., Emre Yayınları, İstanbul, 2006.

Kemal Tahir, "7500 Lira", *Dutlar Yetişmedi*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, "Acayip Düşmanlık", *Dutlar Yetişmedi*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kemal Tahir, "Bir Yaz Hikâyesi", *Üstadın Ölümü*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Kemal Tahir, *Damağası*, 3. bs., Tekin Yayınevi, 1999.

Kemal Tahir, "Dayak Cennetten mi Çıktı", *Üstadın Ölümü*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, "Doğruluk", *Dutlar Yetişmedi*, (Haz.: Sevgül Sönmez), Sönmez, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, (Haz.: Ahmet Öz), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

²²⁷ Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, s. 67.

- Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, “Han”, *Zehra'nın Defteri*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları I*, 3. bs., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları II*, 3. bs., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Kemal Tahir, *Karılar Koşusu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, “Kıskanç Bir Koca”, *Üstadın Ölümü*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kemal Tahir, “Kondurma Siyaseti”, *Göl İnsanları*, 3. bs., Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, *Namık Kemal İçin Diyorlar ki*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul, 1936.
- Kemal Tahir, *Namusçular*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Kemal Tahir, *Notlar 2: Sanat Edebiyat*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kemal Tahir, *Notlar 4: Sanat Edebiyat*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kemal Tahir, *Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kemal Tahir, *Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kemal Tahir, *Notlar 11: Batılşma*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kemal Tahir, *Notlar 12: Çöküntü*, (Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, 5. bs., Adam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kemal Tahir, “Sör Doktor Cankatar Beg Lokman”, *Zehra'nın Defteri*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, “Şahsi Teşebbüs”, *Zehra'nın Defteri*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, “Üniversite”, *Dutlar Yetişmedi*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, *Yediçinar Yaylası*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971.
- Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kemal Tahir, “Zehra'nın Defteri”, *Zehra'nın Defteri*, (Haz.: Sevgül Sönmez), İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, Suat Derviş, Ahmet Cevat, *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, A. Cevad Neşriyatı, İstanbul, Tarihsiz.

Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi Ankara, 1968.

SERTEL Yıldız, *Babam Gazeteci Zekeriya Sertel: Susmayan Adam*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.